

Slobodan Čače, Feđa Milivojević

Rimski Ilirik u 1. st. pr. Kr.:
nekoliko zapažanja

Roman Illyricum in the first
century BC: A few remarks

Slobodan Čače
Lukšić 9
HR, 10000 Zagreb
s.cace2046@gmail.com

Slobodan Čače
Lukšić 9
CROATIA, 10000 Zagreb
s.cace2046@gmail.com

Feđa Milivojević
Aleksandera von Humboldta 12
HR, 10000 Zagreb
fmilivojevic@gmail.com

Feđa Milivojević
Aleksandera von Humboldta 12
CROATIA, 10000 Zagreb
fmilivojevic@gmail.com

UDK: 94(398)“-01/00”
Pregledni članak
Prilježeno: 7. 11. 2017.
Prihvaćeno: 9. 11. 2017.

UDC: 94(398)“-01/00”
Review article
Received: 7 November 2017
Accepted: 9 November 2017

Autori razmatraju nekoliko aspekata starog problema formiranja Ilirika kao rimske provincije u 1. st. pr. Kr. Dva su pristupa raspravljana u recentnim publikacijama. Prvi, vijesti antičke književnosti, kao i natpisi, mogu se ponovo preispitati i ovdje se čini prikladnim ukazati na neke nove pristupe. Drugi, postupno napredovanje arheoloških istraživanja također je pridonijelo razumijevanju okolnosti na priobalnom dijelu Ilirika u 2. i 1. st. pr. Kr. Došlo je do značajne preobrazbe domaćih zajednica, što je rezultiralo njihovom kulturnom i ekonomskom integracijom u rimsko-helenistički svijet. U tom kontekstu, od početka 1. st. pr. Kr.

The authors examine several aspects of the old problem of the formation of Illyricum as a Roman province in the first century BC. Two approaches have been discussed in recent publications. The first, data of the ancient literature as well as inscriptions, can be reviewed and re-interpreted and it seems opportune to indicate some new approaches here. The second, the gradual progress of archaeological research, has also added to the understanding of the conditions on the coastal area of Illyricum in the second and first century BC. There was significant transformation of the native communities, which resulted with their cultural and

postojao je još jači rimski utjecaj, zajedno s očitim naseljavanjem Rimljana u regiji. Sada se čini mogućim detaljnije ispitati proces koji je doveo do integracije heterogenih entiteta na istočnojadranskoj obali koje je Rim prethodno podčinio. U ovom slučaju, autori također raspravljaju o elementima organizacije Ilirika sve do njegove podjele na dvije provincije (početkom 1. st. po. Kr.)

Ključne riječi: rimski Ilirik, Plinije, Promona, Delmati, Liburni

economic integration in the Roman-Hellenistic world. In this context, from the beginning of the first century BC. there was an even stronger Roman influence, together with the apparent settlement of the Romans in the region. Now it seems possible to further examine the process that led to the integration of heterogeneous entities on the east coast of the Adriatic, which Rome had previously subdued. In this instance, the authors also discuss the elements of the organization of Illyricum up to its division into two provinces (at the beginning of the first century AD).

Key words: Roman Illyricum, Pliny, Promona, Delmatae, Liburni

Velika nam je čast dati ovaj skromni prilog za zbornik koji je Arheološki muzej u Splitu posvetio svojem dugogodišnjem kustosu i ravnatelju, Branku Kiriginu. Tijekom svog rada Branko Kirigin je bio (i još uvijek je) jedan od najistaknutijih istraživača grčkih arheoloških ostataka na istočnojadranskoj obali. Stoga nam je iznimno drago da se ovaj rad o Iliriku, napose njegovom primorskom dijelu u razdoblju dubokih transformacija zbog velikog grčkog utjecaja, oslanja na važne rezultate istraživanja koje je vodio i na kojima je sudjelovao Branko Kirigin (rt Ploča, Palagruža, Hvar, spila Nakovana i dr.). Ti rezultati imaju trajnu vrijednost jer bitno upotpunjuju našu sliku grčke nazočnosti na Jadranu i nadamo se da će Kiriginov budući rad biti jednako plodonosan kao i dosadašnji.

Problem formiranja Ilirika kao rimske provincije u 1. st. pr. Kr. bio je razmatran od Zippelove knjige do nedavnih publikacija.¹ Ovom prilikom pokušat ćemo naglasiti tri aspekta promjena koje su rezultat novijih istraživanja u različitim poljima. U prvom dijelu raspravljat ćemo o problemu razumijevanja rimskih vojnih intervencija na istočnojadranskoj obali od 167. g. pr. Kr. nadalje. Danas postoji konsenzus da nijedna od tih intervencija nije proizašla iz sustavnog plana rimske aktivnosti u Iliriku. Svaka kampanja bila je jedinstven skup događaja koji se pojavljuju samo u tom slučaju. No svaka kampanja je po završetku sa sobom donijela novi niz problema, te je uspješan završetak rata stvorio nove tenzije koje su dovele do daljnje rimske involviranosti u regiji.

Drugi pristup - postupno napredovanje arheoloških istraživanja - pružio je nove uvide u okolnosti na priobalnom dijelu Ilirika od 2. do 1. st. pr. Kr. Danas je, čini se, moguće bolje razumjeti proces integracije heterogenih entiteta koje je Rim prethodno podčiniio, te njihovu kulturnu i ekonomsku transformaciju

It is our great honour to make this humble contribution to a collection of papers that the Archaeological Museum in Split dedicated to its long-standing curator and director. During his work Branko Kirigin was (and still is) one of the most prominent researchers of Greek archaeological remains on the eastern shores of the Adriatic. Therefore we are exceptionally glad that this article about Illyricum, especially about its coastal part in the period of deep transformations due to broad Greek influence, relies on the important results of research that Branko Kirigin led or participated in. Those results have a permanent significance because they complete our picture of the Greek presence in the Adriatic and we hope that Kirigin's future work will be equally fruitful.

The problem of the formation of Illyricum as a Roman province in the first century BC has been discussed from Zippel's book up to recent publications.¹ In this contribution, we will try to point out three aspects of the changes that emerged as a result of new research in various fields. First we will discuss the problems regarding the understanding of Roman military involvements on the eastern coast of the Adriatic from 167 BC onwards. Today the consensus is that none of these campaigns resulted from a systematic plan of Roman activity in Illyricum. Every campaign was a unique set of events, occurring only in that instance. However, each campaign brought with its conclusion a new set of problems, and the successful ending of a war would often create new tensions which led to further Roman involvements in the region.

The second approach - the gradual progress of archaeological research - has provided new insights into the conditions on the coastal area of Illyricum from the second to the first century BC. Today it seems possible to better understand the process of the integration

---

* Zahvaljujemo Uredništvu *Vjesnika za arheologiju i historiju dalmatinsku* na susretljivosti, anonimnim recenzentima ovog broja, kao i Branku Kiriginu i Siniši Bilić-Dujmušiću na konstruktivnim komentarijama i primjedbama. Ranija verzija ovog članka bila je predana za publikaciju u zborniku radova znanstvenog skupa *Tra l'Adriatico e le Alpi: forme e sviluppi dell'organizzazione territoriale e dei processi di integrazione nella X regio orientale e nelle regioni contermini (Between the Adriatic and the Alps. Forms of territorial development and regional integration processes in the eastern X region and in the bordering regions)*, Udine, 03.-05. studenog 2012. g. No zbog značajnih kašnjenja u objavi članak je službeno povučen iz publikacije u spomenutom zborniku radova znanstvenog skupa.

1 Zippel 1877; Wilkes 1969, str. 29-77; vidi raspravu u Freber 1993, str. 123-127; i nedavno Dzino 2010, str. 80-98.

---

* We thank the Editorial board of the *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* for its affability, the anonymous reviewers of this issue, as well as Branko Kirigin and Siniša Bilić-Dujmušić for their constructive comments and remarks. An earlier version of this article was originally submitted for publication in the conference proceedings of *Tra l'Adriatico e le Alpi: forme e sviluppi dell'organizzazione territoriale e dei processi di integrazione nella X regio orientale e nelle regioni contermini (Between the Adriatic and the Alps. Forms of territorial development and regional integration processes in the eastern X region and in the bordering regions)*, Udine, 03-05 October, 2012. However, due to significant publishing delays, the article was officially withdrawn from any further publication in the aforementioned conference proceedings.

1 Zippel 1877; Wilkes 1969, pp. 29-77; see discussion in Freber 1993, pp. 123-127; and recently Dzino 2010, pp. 80-98.

unutar rimsko-helenističkog svijeta. Promjene su prisutne duž istočnog Jadrana: urbanizacija, lokalna proizvodnja helenističke keramike, cirkulacija novca, intenzivna trgovina na redovnoj osnovi, itd. Ova nova situacija očito je učinila obalni Ilirik privlačnim rimskim poduzetnicima koji su u konačnici stvorili nekoliko konvenata rimskih građana (*conventus civium Romanorum*) u najvažnijim emporijima 1. st. pr. Kr.

Također, raspravljat ćemo o problemu organizacije rimskog Ilirika jer smatramo da u našim vrelima postoje dokazi koji se mogu tumačiti kao tragovi regija koje su prethodile formiranju provincije Dalmacije i njezinih jurisdikcijskih dijelova (*conventus iuridicus*).

I

Rimska pobjeda nad Gencijem i eliminacija Ilirskog Kraljevstva u osnovi je stvorila jednu novu situaciju u Iliriku. Pored grčkih gradova (Apolonije, Dirahija, Ise, na specijalan način čak i Fara) te nekih ilirskih zajednica na jugu koje su uspostavile trajne odnose s Rimom tijekom prvog i drugog ilirskog rata, stvoren je razmjerno velik teritorij koji konvencionalno nazivamo Rimskom Ilirijom. Koliko nam izvori dopuštaju, čini se da je većina zajednica nekadašnjeg kraljevstva raspodijeljena na tri dijela (*partes*, regija koje su, barem isprva, funkcionirale kao i regije pokorene Makedonije). No, neke, poput Daorsa, bile su izdvojene.² U svakom slučaju, prostrani pojas je došao pod trajnu rimsku dominaciju. Tri naredne epizode mogu poslužiti kao ilustracija kako je ta rimska intervencija generirala daljnje i trajnije angažmane.

(1) Poznato je, naime, da su Delmati, odmetnuvši se od Ilirskog Kraljevstva na početku Gencijeve vladavine (otprilike 181. g. pr. Kr.),³ počeli širiti svoj teritorij, posebno prodirući u smjeru obale s krajnjim ciljem ovladavanja dvama posebno važnim područjima: oko Salone na jugozapadu i Narone na jugoistoku (južna Neretva). Delmati su napali isejske obalne gradove (Tragurij, Epetij) koji su, zajedno s Darosima kao saveznicima, tražili pomoć Rima. Uslijedile su dvije kampanje, 156. i 155. g. pr. Kr., okrunjene porazom Delmata i uništenjem njihovog velikog centra -

of heterogeneous entities, which Rome had previously subdued, and their cultural and economic transformation within the Roman-Hellenistic world. The changes are present all along the Eastern Adriatic: urbanization, local production of Hellenistic pottery, circulation of coins, intensive trade on a regular basis, *etc.* This new situation obviously made coastal Illyricum attractive to Roman entrepreneurs, which ultimately created several *conventi civium Romanorum* in the most important emporia of the first century BC.

We will also discuss the problem of the organization of Roman Illyricum - as we believe there are pieces of evidence in our sources that can be interpreted as traces of regions preceding the constitution of the province of Dalmatia and the introduction of its jurisdictions (*conventus iuridicus*).

I

The Roman victory over Genthius and the elimination of the Illyrian kingdom essentially created a novel situation in Illyricum. Apart from the Greek cities (Apollonia, Dyrrhachium, Issa, and, in a special way, even Pharos) and some of the Illyrian communities in the south that had established lasting relationships with Rome during the First and Second Illyrian War, a relatively large territory which we conventionally call "Roman Illyria" was created. As much as our sources allow, it seems that most of the communities of the former kingdom were divided in three *partes* (regions that at least initially functioned just as the regions of conquered Macedonia). However, some, like the Daorsi, were isolated.² In any case, a large area was under permanent Roman dominion. The three following episodes may illustrate how this Roman intervention generated further and lasting engagements.

(1) It is known that the Delmatae, separating themselves from the Illyrian kingdom at the beginning of Genthius' reign (c. 181 BC), began to expand their territory.³ Particularly penetrating to the coast with the ultimate goal of mastering two especially important areas: near Salona in the southwest and Narona to the southeast (the lower river Neretva). The Delmatae attacked Issa's coastal towns (Tragurion, Epetion) who,

2 Liv. 45.26.11-15, 45.43; Zippel 1877, str. 96-98; Papazoglu 1965, str. 172-176; Wilkes 1969, str. 26-28; Cabanes 1988, str. 323-325; Šašel Kos 2005, str. 281-290.

3 Polyb. 32.9. Nemamo vijesti o Pleuratovoj smrti i početku Gencijeve vlasti. Promjena se najvjerojatnije dogodila poslije 189. g. pr. Kr., ali do 181. g. pr. Kr. kada Lucije Duronije optužuje Gencija za gusarstvo. Liv. 40.42.1-5. May 1946, str. 53; usp. Šašel Kos 2005, str. 283.

2 Liv. 45.26.11-15, 45.43; Zippel 1877, pp. 96-98; Papazoglu 1965, pp. 172-176; Wilkes 1969, pp. 26-28; Cabanes 1988, pp. 323-325; Šašel Kos 2005, pp. 281-290.

3 Polyb. 32.9. There is no information on the death of Pleuratus and the beginning of Genthius' reign. The change probably occurred after 189 BC, but until 181 BC when Lucius Duronius accused Genthius of piracy. Liv. 40.42.1-5. May 1946, p. 53; cf. Šašel Kos 2005, p. 283.

Dalmija.⁴ To je paraliziralo Delmate sljedećih 35 godina, međutim, nemamo vijesti o mjerama koje su Rimljani nametnuli 155. g. pr. Kr. Na temelju odnosa i vijesti zabilježenih tijekom sljedećih nekoliko desetljeća, barem što se tiče obalnog pojasa, čini se opravdanim pretpostaviti dva zaključka:

Analogno sličnim rimskim postupanjima tijekom 2. st. pr. Kr.,⁵ obalni pojas između dva isejska uporišta (Tragurija i Epetija, koji su do tada najvjerojatnije pripadali lokalnim zajednicama koje su održavale prijateljske odnose s Isejcima), mogao je biti "poklonjen" Isejcima.

Ostale primorske zajednice koje su Delmati pokušali integrirati sada su mogle doći pod rimsku zaštitu. Te zajednice mogu biti Bulini i Nesti koje spominje Artemidor (njegove vijesti moraju se datirati prije kraja 2. st. pr. Kr.).⁶

Što se tiče unutrašnjosti, porazom Delmata, uništenjem njihovog centra, vjerojatnim gubitkom teritorija i nametnutim tributom Rim je osigurao nekoliko desetljeća mira. To jest, sve dok se četvrt stoljeća poslije Delmati opet nisu pojavili na srednjodalmatinskoj obali, jači nego ikad.

(2) Druga epizoda direktno je utjecala na sigurnost rimske Ilirije. Nešto prije 135. g. pr. Kr. Ardijejci i Plereji prodrli su u rimsku Iliriju. Raspoložemo sažecima događaja - u Liviju i Apijan. Iz Apijana doznajemo specifično da su Ardijejci i Plereji prodrli u rimsku Iliriju. Ponekad se navodi kako su Rimljani intervenirali tek da bi suzbili ardijejsko gusarstvo, navodno tada obnovljeno,⁸ premda ova dva jedina vrela ne spominju nikakvo gusarstvo. Za nas, ono što Apijan donosi

along with the Daorsi as allies, asked the Romans for help. Two campaigns followed: in 156 and 155 BC, and they ended with the defeat of the Delmatae and the destruction of their great centre - Dalmium.⁴ This paralyzed the Delmatae for an additional 35 years, yet there is no information about the measures that the Romans imposed in 155 BC. Based on the relations recorded during the next decades, at least for the coastline, it seems plausible to assume two conclusions:

Analogous to similar Roman actions in the second century BC,⁵ the coastal strip between the two Issaeian strongholds (Tragurion and Epetion, which had, until then, most likely belonged to local communities that had maintained friendly relations with the Issaeans) could have been "given" to the Issaeans.

Other coastal communities the Delmatae tried to integrate could come under Roman protection. These communities may be related to the Boulinoi and Nestoi mentioned by Artemidorus (his information must be dated before the end of the second century BC).⁶

As for the hinterland, Rome insured several decades of peace with the defeat of the Delmatae, the destruction of their centre, probable loss of territory and the resulting imposed tribute. That is, up until the Delmatae appeared on the coast of central Dalmatia, a quarter century later, stronger than ever.

(2) The second episode directly affected the safety of Roman Illyria. Sometime before 135 BC the Ardiaei and Pleraei penetrated Roman Illyria. Here we have summaries of the events - in Livy and Appian.⁷ From Appian we learn specifically that the Ardiaei and Pleraei penetrated into Roman Illyria. Some suppose that the Romans intervened solely to suppress a reportedly

4 Za tijek ovih kampanja vidi Bilić-Dujmušić 2004b, str. 187-209. Rasprave o imenu Delminij, Dalmij/Delmij u Šašel Kos 2005, str. 294-295. Strab. 7.5.5 prenosi: "A veliki grad Dalmij, od kojega ime narodu, zbog pohlepe ljudi Nazika učini malim, a ravnicu u ispašu za stoku." O Strabonovom opisu Dalmacije vidi Čače 1995. Dalmij je očito izgubio svoju poziciju u delmatskom društvu. Kako Bilić-Dujmušić sugerira, ako su Rimljani smatrali Dalmij centrom delmatskog društva (koji je akomodirao delmatsku društvenu i političku elitu), s nametnutom depopulacijom bi ta elita bila ubijena ili porobljena, tako onesposobivši glavni grad i cijelu zajednicu od budućeg funkcioniranja. Bilić-Dujmušić 2004b, str. 209.

5 Rod i Likija: Walbank 1979, str. 277-281; Masilija: Rivet 1988, str. 32-33. Nekoliko interesantnih zapažanja o teritoriju koji su Rimljani ostavljali svojim saveznicima: Bertrand 1991.

6 Artemidorus ap. Steph. Byz. s. *Boulinoi*; s. *Nestoi*.

7 Liv. Per. 56: *Fulvius Flaccus cos. Vardeos in Illyrico subegit*; App. Ill. 10; Broughton 1951, str. 488-489 (A.U.C. 619).

8 Dzino 2010, str. 64.

4 For the course of these campaigns see Bilić-Dujmušić 2004b, pp. 187-209. Discussion on the name Delminium, Dalmium/Delmium in Šašel Kos 2005, pp. 294-295. Strab. 7.5.5 reports that "Nasica reduced Dalmium to a small city and made the plain a mere sheep-pasture." On Strabo's description of Dalmatia see Čače 1995. Dalmium obviously lost its position in the Delmatean community. As Bilić-Dujmušić suggests, if the Romans considered Dalmium the centre of Delmatean society (that accommodated the Delmatean social and political elite), with imposed depopulation that elite would have been killed or enslaved, thus incapacitating the capital city and the entire community from further functioning. Bilić-Dujmušić 2004b, p. 209.

5 Rhodes and Lycia: Walbank 1979, pp. 277-281; Masilija: Rivet 1988, pp. 32-33. Some interesting observations on the territories the Romans left to their allies: Bertrand 1991.

6 Artemidorus ap. Steph. Byz. s. *Boulinoi*; s. *Nestoi*.

7 Liv. Per. 56: *Fulvius Flaccus cos. Vardeos in Illyrico subegit*; App. Ill. 10; Broughton 1951, pp. 488-489 (A.U.C. 619).

o uzroku kampanje je posve uvjerljivo i veoma relevantno: Ardijejci (i Plereji) su doveli u pitanje rimsku dominaciju u Iliriji i Rim je intervenirao. Kako se razabire iz kasnijih vijesti, Ser. Fulvije Flak (*cos.* 135) nije samo porazio napadače nego je, barem Ardijejce, protjerao u unutrašnjost.⁹ Ne ulazeći u niz pitanja u vezi s Ardijejcima (*Vardaei*), ovdje je dovoljno istaknuti da je obrana tečevine iz 168. g. pr. Kr., nakon rata s Delmatima 155. g. pr. Kr., dovela do ratovanja s Ardijejcima i Plerejima te da su Rimljani, štoviše, nametnuli radikalnu mjeru protjerujući Ardijejce u unutrašnjost.¹⁰ Razumljivo, ovo rješenje je, gotovo neizbježno, moglo prouzročiti probleme i u budućnosti.¹¹

(3) Treća epizoda dogodila se mnogo bliže Cezarovu dobu, a zbivanja su, dobrim dijelom, u sasvim izravnoj vezi sa sukobima tog ili još kasnijeg doba. Apijan spominje sukob oko Promone, grada koji su Delmati oteli Liburnima. To se dogodilo još u vrijeme Cezarova upravljanja Ilirikom, najvjerojatnije 50. g. pr. Kr.¹² Prema Apijanu (*Ill.* 12) "Liburni su se 'predali' Cezaru i tražili njegovu pomoć. Cezar je pak poslao vojsku ali je ona hametice poražena. Zaokupljen događajima koji su najzad doveli do građanskog rata u Republici, Cezar nije odgovorio."

Premda je tekst relativno kratak, postoji nekoliko zanimljivih, kao i ponešto zbunjujućih pojedinosti.

renewed piracy of the Ardiaeans,⁸ even though the only two sources on this subject do not mention any piracy. For us, what Appian said about the causes for the campaign is entirely convincing and very relevant: the Ardiaei (and Pleraei) had questioned Rome's supremacy in Illyria and Rome intervened. As can be ascertained from later information, Ser. Fulvius Flaccus (*cos.* 135) not only defeated the attackers, but at least drove off the Ardiaei into the interior.⁹ Without entering into a series of questions regarding the Ardiaeans (*Vardaei*), it is sufficient to point out that after the war with the Delmatae in 155 BC, the defence of the areas acquired in 168 BC led to a war with the Ardiaei and Pleraei and, moreover, the Romans imposed the radical measure of forcing the Ardiaei into the interior.¹⁰ Understandably, this solution was almost inevitable and could cause problems in the future.¹¹

(3) The third episode happened much closer to Caesar's time and the events were largely in direct connection with the conflicts of that period, or even later. Appian mentions the conflict around the city of Promona, which the Delmatae seized from the Liburni. This happened when Caesar was still governor of Illyricum, probably in 50 BC.¹² According to Appian (*Ill.* 12), "the Liburni 'surrendered' themselves

- 9 Tj. ako se ovaj Strabonov podatak može vezati uz Flavovu kampanju. Strab. 7.5.6: *...Because they pestered the sea through their piratical bands, the Romans pushed them back from it into the interior and forced them to till the soil. But the country is rough and poor and not suited to a farming population, and therefore the tribe has been utterly ruined and in fact has almost been obliterated.* Prijevod na engleski Jones 2001, str. 263. Plin. *Nat. hist.* 3.143 (zajednice naronitanskog konventa): *populatoresque quondam Italiae Vardaei non amplius quam XX decuriis.* Milivojević 2017, str. 96 i dalje. Za drugačije datiranje Strabonova podatka vidi Šašel Kos 2005, str. 317.
- 10 Slični postupci rimskih zapovjednika posvjedočeni su u 2. i 1. st. pr. Kr. Strabon piše da je 124. g. pr. Kr. konzul Sextije Calvin zaštitio Masiliju tako da je prisilio Vokonte (*Vocontii*) i Saluve (*Saluvii*) u unutrašnjost. Strab. 4.1.5. Usp. Degrassi 1947, str. 83, 122: *C. Sextius C. f. C. n. Calvin(us) pro co[n]s(ule) an. DCXXXI] de Ligurib(us) Vocontieis Salluveisq(ue) [—]*; Plinije (*Nat. hist.* 3.124) spominje Vokonte u unutrašnjosti Masilije. Slični postupci povezani su s Pompejem i kilikij-skim gusarima. Vidi Plut. *Pomp.* 28; Vell. Pat. 2.32.4; Flor. 1.41.14; Dio 36.37.5; Liv. *Per.* 99; App. *Mith.* 96; Strab. 14.3.3 (8.7.5); Plin. *Nat. hist.* 7.93.
- 11 Za Ardijejce i Plereje 135. g. pr. Kr. vidi Šašel Kos 2005, str. 314-321.
- 12 Bilić-Dujmušić 2004b, str. 243-256; Šašel Kos 2005, str. 345-346.

8 Dzino 2010, p. 64.

9 That is, if this information can be associated with Flaccus' campaign. Strab. 7.5.6: *...Because they pestered the sea through their piratical bands, the Romans pushed them back from it into the interior and forced them to till the soil. But the country is rough and poor and not suited to a farming population, and therefore the tribe has been utterly ruined and in fact has almost been obliterated.* Translation to English by Jones 2001, p. 263. Plin. *Nat. hist.* 3.143 (civitates of the Naronitan conventus): *populatoresque quondam Italiae Vardaei non amplius quam XX decuriis.* Milivojević 2017, p. 96 ff. For a different dating of Strabo's information see Šašel Kos 2005, p. 317.

10 Similar actions of Roman commanders were recorded in the second and first century BC. Strabo writes that in 124 BC the consul Sextius Calvinus protected Massilia by forcing the *Vocontii* and *Saluvii* into the interior. Strab. 4.1.5. Cf. Degrassi 1947, pp. 83, 122: *C. Sextius C. f. C. n. Calvin(us) pro co[n]s(ule) an. DCXXXI] de Ligurib(us) Vocontieis Salluveisq(ue) [—]*; Pliny (*Nat. hist.* 3.124) mentions the *Vocontii* in the hinterland of Massilia. Similar actions are associated with Pompey and the Cilician pirates. See Plut. *Pomp.* 28; Vell. Pat. 2.32.4; Flor. 1.41.14; Dio 36.37.5; Liv. *Per.* 99; App. *Mith.* 96; Strab. 14.3.3 (8.7.5); Plin. *Nat. hist.* 7.93.

11 For Ardiaei and Romans in 135 BC see Šašel Kos 2005, pp. 314-321.

12 Bilić-Dujmušić 2004b, pp. 243-256; Šašel Kos 2005, pp. 345-346.

U ovoj ćemo prilici podsjetiti na ono što nam se čini ključnim pitanjima.

Je li Promona doista liburnski grad i što zapravo znači pripadanje (ili biti priključen) Liburnima, odnosno Liburniji?

Ako se pripadnost Promone mijenjala prije spomenutih događaja, kada i kako se to dogodilo?

Prije svega treba spomenuti da Apijan, govoreći o Oktavijanovu ratu s Delmatima 34. g. pr. Kr., ponovo navodi Promonu kao liburnski grad i kaže da su je Delmati ponovo zauzeli (αὐθις, *Ill.* 25). Kao što je moguće da Apijan podsjeća čitatelja na prethodnu situaciju delmatskog zauzimanja Promone, nekih 16 godina prije, tako je moguće da je Apijan ekstrapolirao raniju epizodu iz Augustova opisa događaja koji su prethodili njegovu ratovanju s Delmatima. Koristeći se Augustovim memoarima, Apijan je ovo ratovanje podrobno prikazao (barem prvi dio) i, kako napominje Dobiáš, posve je očekivati da August ističe koja su sva zla Delmati nanijeli Rimljanima, a napose njegovu ocu, te kako ih je napokon kaznio. Stoga je doista moguće da je i prethodna vijest o delmatskom zauzimanju Promone preuzeta iz Augustovih memoara.¹³

S tim na umu, kao što je već upozoreno, nije lako prihvatiti da je Promona originalno pripadala Liburniji.¹⁴ Zahvaljujući sustavim proučavanjima domaće antroponimije, mahom zabilježene na natpisima iz 1. i 2. st. po Kr., uočljiva je razlika između dvije susjedne, ali različite oblasti: sjevernojadranske kojoj pripada liburnska antropomija, te srednjodalmatinske kojoj pripada delmatska.¹⁵ Gotovo je sigurno da se razgraničenje antroponimijskih grupiranja podudara i s jezičnim razlikama. Načelno, etnička granica išla je približno duž rijeke Krke (*Titium fl.*), tako da se čini kako Promona ne pripada Liburniji, smještena petnaestak kilometara istočno od Krke i geografski okrenuta prema prilično plodnom Petrovu polju u regiji srednje Dalmacije (vidi karta 1).

Suić je pokušao riješiti ovaj problem predloživši originalno objašnjenje: nekoliko vodećih zajednica (poput Jadera, Aenone, Nedinuma, itd.) dominirale su u Liburniji, a jedna od njih bila je Varvaria (Bribir), smještena na istočnom rubu Liburnije. Suić je smatrao da su Varvarini imali podređene zajednice, njima bliži Burnum, luku Skardonu i udaljeniju Promonu.¹⁶

to Caesar and asked for his help. Consequently, Caesar sent an army but it was soundly defeated. Preoccupied with events that eventually led to a civil war within the Republic, Caesar did not respond.”

Although the text is relatively short, there are several interesting, albeit somewhat confusing details. In this instance we shall bring to mind what must seem as crucial questions:

Was Promona really a Liburnian city and what does it actually mean to belong (or to be attached) to the Liburni, respectively to Liburnia?

If the position of Promona changed before the previously mentioned events, when did it and how?

First and foremost, it must be noted that Appian, when talking about Octavian's war against the Delmatae in 34 BC, once more quotes Promona as a Liburnian city and says it was captured again (αὐθις) by the Delmatae (*Ill.* 25.). Just as it seems possible Appian reminds the reader of a previous instance of the Delmatean capture of Promona, some 16 years earlier, it can be hypothesized that Appian extrapolated the earlier episode from Augustus' description of the events preceding his conflicts with the Delmatae. Using Augustus' *Memoirs*, Appian extensively described this war (at least its first part), and as noted by Dobiáš, it is quite expected from Augustus to highlight all the wrongs the Delmatae inflicted upon the Romans, especially to his father and how he finally punished them. Therefore, it is possible the previous mention of the Delmatean capture of Promona was taken from Augustus' *Memoirs*.¹³

With that in mind, as already mentioned, it is not easy to accept that Promona originally belonged to Liburnia.¹⁴ Due to the systematic study of native anthroponomy, mainly recorded on inscriptions dating from the first and second century, it is clear there are two contiguous but distinct areas: the Northern Adriatic area, to which the Liburnian anthroponomy belongs, and the Central Dalmatian area, to which the Delmatean anthroponomy belongs.¹⁵ It is almost certain that the difference between the groupings of names coincides with linguistic differences. Basically, the ethnic boundary runs approximately along the river Krka (*Titium fl.*), so it seems that Promona does not belong to Liburnia, lying fifteen kilometres eastward from the river Krka and geographically turned to a rather fertile

13 Vidi komentare i zaključke u Dobiáš 1930; Šašel Kos 2005, str. 345-346, 443-446; za Oktavijanovu kampanju vidi Bilić-Dujmušić 2004b; Šašel Kos 2005, str. 393-471; usp. Dzino 2010, str. 99 i dalje; Čače 2012, str. 25.

14 Čače 1993a, str. 8-14; Čače 2012, str. 22 i dalje.

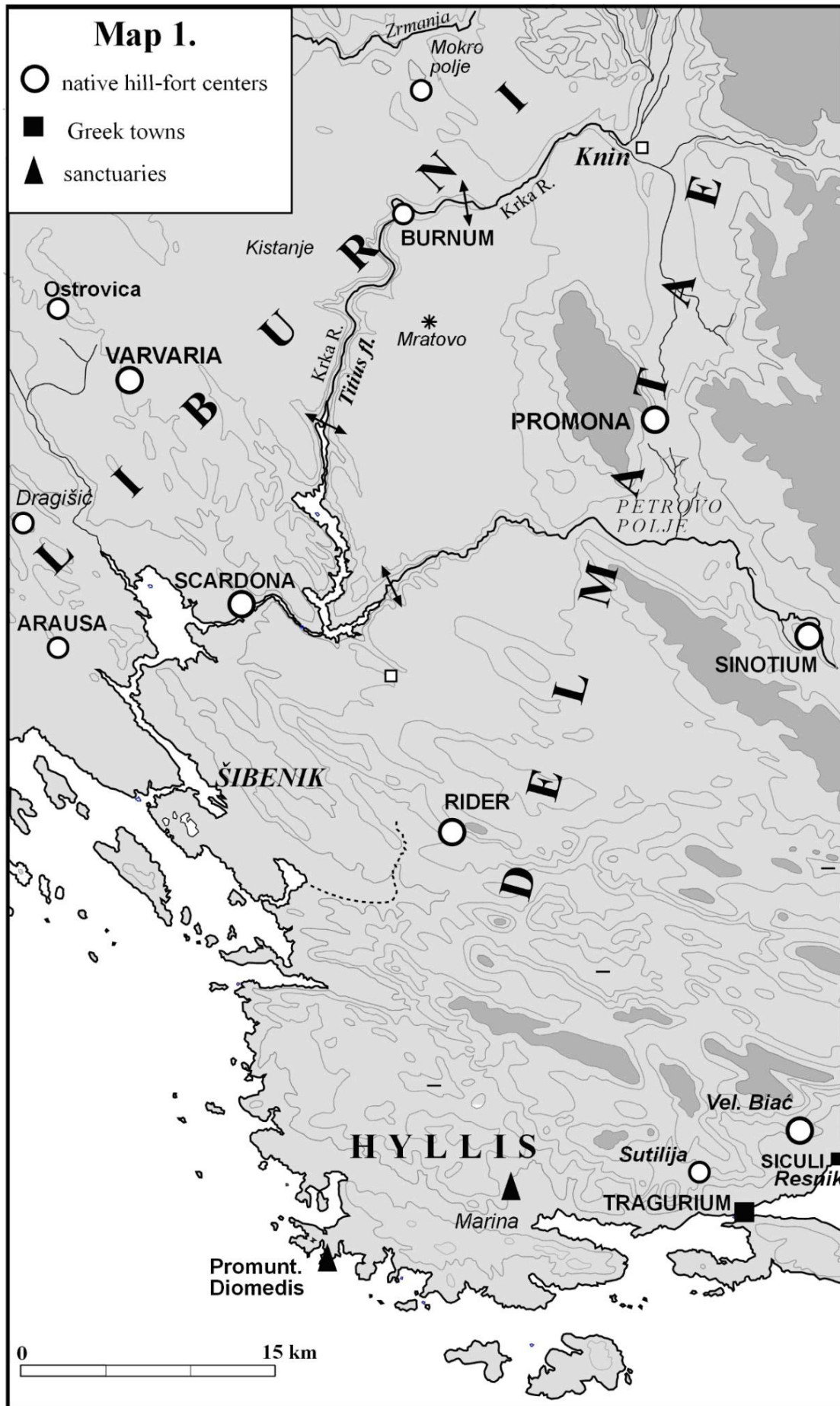
15 Katičić 1963 (vidi također Katičić 1964; Katičić 1976); usp. Alföldy 1969.

16 Suić 1962; usp. Dzino 2010, str. 85-86.

13 See the commentaries and conclusions in Dobiáš 1930; Šašel Kos 2005, pp. 345-346, 443-446; for Octavian's campaign see Bilić-Dujmušić 2004b; Šašel Kos 2005, pp. 393-471; cf. Dzino 2010, p. 99 ff.; Čače 2012, p. 25.

14 Čače 1993a, pp. 8-14; Čače 2012, p. 22 ff.

15 Katičić 1963 (see also Katičić 1964; Katičić 1976); cf. Alföldy 1969.

Karta 1. Granično područje Liburna i Delmata (vlasništvo autora)
 Map 1. Border area between the Liburni and the Delmatae (Property of the authors)

Dopunski argument, zapravo jedini dokaz širenja varvarinskog teritorija na lijevu (istočnu) obalu rijeke Krke, bilo je tumačenje nadgrobnog natpisa rimskog veterana iz Mratova (*CIL* 3, 6418 = 9896). Iz natpisa se saznaje da je veteran ubijen *finibus Varvarinorum*, ali nijedan daljnji topografski element ne otkriva je li se to dogodilo na desnoj ili lijevoj obali rijeke (vidi Karta 1).¹⁷

No sama Suićeva teza o ustroju Liburnije nema temelja u izvorima.¹⁸ Iako je očito da se nekoliko liburnskih općina sjeverne Dalmacije iznimno dinamično razvilo u helenističkom periodu, napose tijekom 2. i 1. st. pr. Kr., nema nikakvih indicija da su one, ili barem neke od njih, držale u podređenosti po nekoliko susjednih manjih općina. Također se čini manje vjerojatnim da bi sami Liburni, koji su vjerojatno tvorili neku vrstu saveza, bili toliko vojnički jaki da drže razmjerno velik i strateški važan centar kao što je Promona.¹⁹ Alföldy je, međutim, ovdje uveo kronološki *deus ex machina*: Promona je izvorno bila dijelom Liburnije, ali su je Delmati opetovanim invazijama “delmatizirali”.²⁰ Džino također pretpostavlja: “The Delmatian alliance (...) had only recently expanded towards the north-west. It is indeed doubtful whether the Delmatae permanently controlled any part of the coast, especially north of Tragurium in that time, taking into account their recent defeat by Cosconius in 76 B.C.”²¹

Ipak, problematika je puno složenija. Kao što je teško prihvatiti kasnu “delmatizaciju” Promone, još je i teže prihvatiti tek “nedavnu” ekspanziju Delmata na sjeverozapad.²² To bi impliciralo da je očito delmatski grad Rider (gradina nad Danilom pokraj Šibenika - vidi karta 1) postao delmatski tek u 1. st. pr. Kr. Rider je dobro poznat po svojoj akropoli i obilju pokretnih nalaza iz predrimskog vremena, ali i po veoma brojnim natpisima ranocarorskog razdoblja koji sadrže mnogo delmatskih imena, uz izriječom naglašenu pripadnost Delmatima (spomenut i jedan *princeps Delmatarum*).²³ Ovdje je inače potreban oprez kada govorimo o etničkim odnosima. Prema svemu što se može ustanoviti, područje jugoistočno od Krke kulturno i jezično osjetno se razlikuje od liburnske sjeverne Dalmacije. Taj kulturno-jezični sklop može se uzimati kao etnička cjelina, premda je praktički izvjesno da

Petrovo polje in the region of Central Dalmatia (see Map 1).

Suić tried to solve this problem by proposing an original explanation: a few leading communities (like Iader, Aenona, Nedinum *etc.*) dominated in Liburnia, and one of these was Varvaria (Bribir) situated on the eastern edge of Liburnia. Suić believed the Varvarini had subordinate communities, such as Burnum (as the closest), Scardona (as a harbor) and the more distant Promona.¹⁶ A supplemental argument, in fact the only evidence of territorial expansion of the Varvarini on the left (east) bank of the river Krka, was the interpretation of a tombstone inscription of a Roman veteran from Mratovo (*CIL* 3, 6418 = 9896). The inscription indicates that the veteran was killed *finibus Varvarinorum*, but no further topographical elements reveal whether his death happened on the right or the left bank of the river (see Map 1).¹⁷

However, Suić’s very thesis on the structure of Liburnia has no foundation in the sources.¹⁸ Although it is obvious that several Liburnian communities of Northern Dalmatia developed rather dynamically in the Hellenistic period, especially during the second and first centuries BC, there are no indications that they, or at least some of them, held in subjugation several smaller neighbouring communities. It also seems unlikely the Liburni themselves, who probably formed some kind of an alliance, were so militarily strong as to defy the Delmatae by holding a relatively large and strategically important centre like Promona.¹⁹ Alföldy, however, introduced a chronological *deus ex machina*: Promona would have originally been a part of Liburnia, but the Delmatae “delmatized” it with repeated invasions.²⁰ Džino also hypothesizes: “the Delmatian alliance (...) had only recently expanded towards the north-west. It is indeed doubtful whether the Delmatae permanently controlled any part of the coast, especially north of Tragurion in that time, taking into account their recent defeat by Cosconius in 76 BC.”²¹

Yet the matter is rather more complex. As it is difficult to accept the late “delmatization” of Promona, it is even less credible to accept the “only recent” expansion of the Delmatae to the north-west.²² That

17 Čače 1989; Alföldy 1965, str. 86, br. 155, te Wilkes 1969, str. 217 tumače tekst natpisa točnije od Suića, ali ipak prihvaćaju tezu o teritorijalnom širenju Varvarina istočno od rijeke Krke.

18 Vidi Čače 2012, str. 16 i dalje.

19 Podrobnije u Bilić-Dujmušić 2004b, str. 238 i dalje.

20 Alföldy 1965, str. 44; usp. Wilkes 1969, str. 217.

21 Džino 2010, str. 86.

22 Džino 2010, str. 86.

23 Rendić-Miočević 1971.

16 Suić 1962; cf. Džino 2010, pp. 85-86.

17 Čače 1989; Alföldy 1965, p. 86, n. 155, and Wilkes 1969, p. 217 interpret the text of inscription more accurately than Suić, but they still accepted the thesis of a territorial expansion of the Varvarini, east of the river Krka.

18 See Čače 2012, p. 16 ff.

19 Further in Bilić-Dujmušić 2004b, p. 238 ff.

20 Alföldy 1965, p. 44; cf. Wilkes 1969, p. 217.

21 Džino 2010, p. 86.

22 Džino 2010, p. 86.

zajednice toga područja nisu razvile etnički identitet. Također, određenu pomutnju izaziva uporaba etnika "Delmati" za takvo zajedništvo, iako je očito da se delmatsko ime širi u sklopu procesa političke integracije, odnosno razvitka delmatske politije (savezništva). U svakom slučaju se čini da je delmatska ekspanzija uvelike brzo napredovala zahvaljujući kulturnoj i jezičnoj homogenosti srednjodalmatinskog područja.²⁴

Naša je pretpostavka, stoga, da su Delmati politički integrirali najzapadnije predjele, s Riderom nedaleko od obale i s Promonom blizu liburnske granice, svakako tijekom (kasnog?) 2. st. pr. Kr. S obzirom na važnost Promone, sasvim je moguće da je ona priključena Liburnima zahvaljujući rimskom nastojanju da se spriječi delmatska dominacija u okolnom arealu. Suprotno mišljenju u ranijoj historiografiji, da Koskonije zapravo i nije mnogo postigao *post biennium in Illyrico*, ovo se moglo dogoditi upravo s Koskonijem, nakon pobjede nad Delmatima 76. g. pr. Kr.²⁵ U tom pogledu svakako treba navesti sud Wilkesa:²⁶ "C. Cosconius went to Illyria as proconsul and subdued most of the Delmatae in a two-year campaign, ending with the capture of their chief port Salona (...) Cosconius' final achievement in taking Salona reveals how little the Roman power in the area had advanced since the wars in the second century."²⁷ Ovo je na neki način znakovito za niz ranijih sagledavanja prilika u primorskom Iliriku i same rimske politike ovog vremena. O Koskonijevu pohodu nema podataka osim kasnoantičkih rezimea i slučajne opaske u Ciceronovu govoru.²⁸ Ali ovakvo "minimalističko" zaključivanje, inače nerijetko u historiografiji, zapravo nije opravdanije od, uvjetno rečeno, "maksimalističkog". Rječita je sama činjenica da između Koskonija (76. g. pr. Kr.) i Cezarova nastupa (58. g. pr. Kr.) nema vijesti o sukobima u Iliriku i da sam Cezar preuzima i nekoliko godina mirno drži (rimski) Ilirik.

would imply that the clearly Delmatean city of Rider (hillfort over Danilo, near modern Šibenik - see Map 1) became Delmatean as late as the first century BC. Rider is well known for its acropolis with the remains of fortifications and many movable finds from pre-Roman times, but also from numerous inscriptions from the Early Imperial period containing many Delmatean names with explicit affiliation to the Delmatae (mentioning also one *princeps Delmatarum*).²³ When we talk about ethnic relations, the usual caution is necessary. According to what can be ascertained, the area southeast of Krka differs significantly, culturally and linguistically, from Liburnian Northern Dalmatia. Such a cultural-linguistic set can be taken as an ethnic entirety, although it is virtually certain the communities of the area did not develop their ethnic identity. Also, for such unity particular confusion is caused by the use of the ethnic name "Delmatae", even though it is clear that the Delmatean name spread as part of a wider process of political integration, i.e., the growth of a Delmatean polity (alliances). In any case, it seems the Delmatean expansion rapidly progressed thanks to the cultural and linguistic homogeneity of the central Dalmatian region.²⁴

Therefore, our assumption is that the Delmatae politically integrated the westernmost regions, with Rider near the coast and Promona near the Liburnian border, certainly during the (late?) second century BC. Given the importance of Promona, it is quite possible it was attached to the Liburni as a result of Roman efforts to prevent Delmatean dominance in the nearby area. Contrary to the opinion in earlier historiography, that Cosconius did not accomplish much *post biennium in Illyrico*, this could have happened under Cosconius, after the victory over the Delmatae, in 76 BC.²⁵ In this regard, we should quote Wilkes' assessment:²⁶ "C. Cosconius went to Illyria as proconsul and subdued

24 Željezno doba u srednjoj Dalmaciji: Čović 1987.

25 Bilić-Dujmušić 2004b, str. 254 pretpostavlja da je Koskonije, davanjem Promone Liburnima, Delmatima oduzeo važan strateški grad koji kontrolira najbolji mogući smjer napada na liburnske teritorije. Također, Koskonije je stvorio snažnu bazu za buduće operacije protiv Delmata, ako bi bile potrebne, što je, nedvojbeno, odluka koja je očuvala političku i vojnu stabilnost u regiji nakon odlaska rimske vojske. Usp. Kurilić 2008, str. 16. Za ono što se može saznati o tijeku i smjeru Koskonijeve kampanje vidi Bilić-Dujmušić 2004b, str. 233-242, 254; Šašel Kos 2005, str. 311-313.

26 Budući da je njegova knjiga dugo bila jedina i najkompletnija prezentacija povijesti Ilirika prije Augusta.

27 Wilkes 1969, str. 35-36.

28 Eutrop. *Brev.* 6.1-4; Oros. 5.23; Cic. *Pro Cluen.* 97.

23 Rendić-Miočević 1971.

24 Iron Age in Central Dalmatia: Čović 1987.

25 Bilić-Dujmušić 2004b, p. 254 hypothesizes that by giving Promona to the Liburni, Cosconius took from the Delmatae an important strategic city that controls the best possible course for an attack on Liburnian territories. Also, Cosconius created a strong base for further operations against the Delmatae (if necessary), which was, without doubt, a decision that preserved the political and military stability in the area after the departure of the Roman army. Cf. Kurilić 2008, p. 16. For what can be ascertained about the course of Cosconius' campaign see Bilić-Dujmušić 2004b, pp. 233-242, 254; Šašel Kos 2005, pp. 311-313.

26 Since his book has long been the main and most complete presentation of the history of Illyricum before Augustus.

Tu se napokon suočavamo s iznimno važnim pitanjem. Iz rimske perspektive, Liburnija bi ponajprije bila skup zajednica koje su održavale odnose s Republikom, onoliko određene koliko je to bilo uobičajeno u ovom periodu. Vjerojatno još od Tuditanova pohoda 129. g. pr. Kr.²⁹ te su zajednice imale svoj etnički identitet i tradiciju koja je Liburnima morala biti iznimno važna. Dodajući Liburnima daljnju obvezu nakon Koskonijeve kampanje, Rim je proširio sustav rimske dominacije u Iliriku. Riječ je, dakle, o još jednom od koraka prema stvaranju provincije. O ovom aspektu će se dalje raspravljati u trećem dijelu.

II

Rasprave o procesu formiranja rimskog Ilirika dugo vremena su se odvijale uz razmjerno skromne arheološke rezultate koji bi mogli bitno pridonijeti poznavanju prilika tijekom 2. i 1. st. pr. Kr. Nerazmjerni spoznaja uvjetovan je činjenicom da je najviše pažnje bilo posvećeno grčkim naseljima, osobito Isi i Faru. Čak i onda kada su arheološka istraživanja domaćih naselja bila brojna, pa i ekstenzivna (osobito u Liburniji), javio se osobit problem. U pravilu su iskopavanja obuhvaćala lokalitete koji su imali dulji kontinuitet, od ranog željeznog doba do kraja antike, a nerijetko sve do danas.³⁰ Paradoksalno, naseobinski horizont koji odgovara helenističkom, odnosno kasnorepublikanskom razdoblju, najslabije je sačuvan i stoga imamo relativno slabu arheološku evidenciju toga razdoblja. Zbog intenzivnih, pa i monumentalnih gradnji na početku Principata, došlo je do uništenja prethodnih slojeva. Tako je slika domaćih naselja ovog razdoblja i nakon ekstenzivnih iskapanja vrlo nepotpuna, primjerice u Zadru (*Iader*), Ninu (*Aenona*) i dr.³¹ Osim toga, rezultati istraživanja su samo sumarno publicirana, a sustavnih prezentacija i danas nedostaje.

Do neke mjere isto vrijedi i za gradove poput Salone i Narone, koji su, kako se po svemu čini, počeli dinamični razvoj upravo u ovom razdoblju. U slučaju Salone tek su istraživanja oko 1970-ih pokazala da postoje ostaci urbanih struktura datiranih u kasno 2. i u 1. st. pr. Kr.³² Noviji su radovi također dopunili spoznaje o ranijoj fazi Narone.³³ U ovom kontekstu valja

most of the Delmatae in a two-year campaign, ending with the capture of their chief port Salona (...) Cosconius' final achievement in taking Salona reveals how little the Roman power in the area had advanced since the wars in the second century.²⁷ This is in some way indicative of a number of earlier observations about conditions in coastal Illyricum and Roman policy at the time. There is no data on Cosconius' campaign except for summaries from Late Antiquity and an incidental remark in Cicero's speech.²⁸ But this kind of "minimalist" reasoning, otherwise common in historiography, actually cannot be more justified than, conditionally said, "maximalist" reasoning. The fact speaks for itself: between Cosconius' (76 BC) and Caesar's appearance (58 BC) there are no occurrences of conflict in Illyricum, and Caesar takes and holds (Roman) Illyricum peacefully for several years.

We are now confronted with an extremely important issue. From a Roman point of view, Liburnia would have been primarily a set of communities which maintained relations with the Republic, specified as much as it was common in that period. Probably since Tuditanus' campaign in 129 BC,²⁹ these communities had their own ethnic identity and traditions that had to be extremely important amongst the Liburni. With the imposition of new obligations on the Liburni after Cosconius' campaign, Rome furthered the system of Roman domination in Illyricum as yet another step in the construction of a province. This aspect will be further discussed in the third part.

II

Discussions about the formation of Roman Illyricum took place for a long time, along with relatively modest archaeological results that could significantly contribute to the understanding of the situation during the second and first century BC. The disproportion of knowledge was caused by the fact the attention was paid predominantly to Greek settlements, especially Issa and Pharos. Even when archaeological excavations of native settlements were numerous and extensive (especially in Liburnia), a particular problem arose. In general, excavations included sites with longer continuity from the early Iron Age to the end of Antiquity (and often until today).³⁰ Paradoxically,

29 O Tuditanovoj kampanji i naknadnim posljedicama za liburnske zajednice: Morgan 1973; Cerva 1996; posebno Čače 1991 (i citirana literatura).

30 Za detaljan popis arheoloških iskopavanja do 1987. g. vidi Zaninović 1987 (s citiranom literaturom).

31 Recentnije studije o razvoju naselja u Suić 2003; Manenica 2015.

32 Clairmont *et al.* 1975.

33 Raniji nalazi: Patsch 1907. Najrecentnija istraživanja: Marin 2003.

27 Wilkes 1969, pp. 35-36.

28 Eutrop. *Brev.* 6.1-4; Oros. 5.23; Cic. *Pro Cluen.* 97.

29 On Tuditanus campaign and subsequent consequences for the Liburnian communities: Morgan 1973; Cerva 1996; especially Čače 1991 (and quoted literature).

30 For an exhaustive list of archaeological excavations up to 1987 see Zaninović 1987 (with quoted literature).

razumjeti činjenicu da je zadugo stršala gradina u Ošanićima (kod Stoca, središta ilirskih Daorsa), gdje su obilni nalazi (a napose impresivni bedem), svjedočili o dinamičnom razvoju i dubokim transformacijama u kulturnom, društvenom i ekonomskom pogledu.³⁴ Razmjena dobara poprimila je značajne intenzivne i redovite trgovine s prekomorjem, a dodatni su elementi noviji uvidi u “monetizaciju” koja se ukorijenila u širem pojasu primorskog Ilirika već tijekom 2. st. pr. Kr.³⁵

Novija istraživanja, mjestimice tek inicirana, potvrđuju da je fenomen, tako jasno posvjedočen u Ošanićima, zapravo znatno širi. Rezultati istraživanja otvorili su brojna pitanja kojih prethodno nismo bili svjesni. Ovdje odabiremo dva lokaliteta.

Na rtu Ploča pokraj Rogoznice (između Šibenika i Trogira) otkriveni su ostaci Diomedova svetišta (indicirano u Plin. *Nat. hist.* 3.141: *promunturium Diomedis vel, ut alii, paeninsula Hyllis*). Postojanje svetišta posvjedočeno je s više od 500 keramičkih ulomaka s grčkim grafitima, na kojima je i petnaestak posveta Diomedu. Premda je erozijom skromno svetište na isturenom rtu gotovo sasvim uništeno, obilje pokretnih nalaza pokazuje da je mjesto posjećivano od kraja 4. st. pr. Kr. do oko sredine 1. st. pr. Kr.³⁶ Najveći dio čine mali ulomci helenističke keramike (najvećim dijelom male posude te nešto kuhinjskog posuđa i amfora); također su se našli i nakit (prstenje, geme) i novac. Sudeći po grafitima na kojima je posvetna formula καὶ ὄ συνναῦται, nedvojbeno se radi o pomorskom svetištu. Nalazeći se na dijelu obale koji nije zaštićen otocima i time u zoni neočekivanih naglih promjena vjetrova, rt Ploča je jedno od plovidbeno najneugodnijih položaja na ovom dijelu istočnojadranske pomorske rute.³⁷

Dokazi iz svetišta doveli su do interesantnih uvida o regionalnoj i dugoj plovidbi istočnim Jadranom. Svetište se nalazilo na mjestu gdje bi netko, ploveći iz srednjodalmatinskog akvatorija, ušao u dio mora koji je pripadao Liburnima, nedvojbeno pomorskom narodu. To bi značilo da su se nešto prije 300. g. pr. Kr. uspostavili odnosi koji su omogućili odvijanje redovitiije plovidbe, bilo da je cilj plovidbe bila neka od luka Liburnije (*Scardona, Colentum, Iader*, itd.), neke od luka na Kvarneru (*Apsorus* i dr.), Istra ili sam *Caput*

the habitation horizon, which corresponds to the Hellenistic/Late Republican period, is least preserved and there is a relatively weak archaeological record of the period. As a result of intense, even monumental, construction at the beginning of the Principate, there was a destruction of immediately preceding layers. Thus, the image of native settlements of this period such as Zadar (*Iader*), Nin (*Aenona*), *etc.* is incomplete, despite extensive excavations.³¹ Additionally, results of research have been published summarily, while systematic presentation is still missing.

To some extent, the same is true for cities such as Salona and Narona, which, as it seems, had just entered a phase of dynamic development in this period. In the case of Salona, only studies in the 1970s show there are remains of urban structures dating back to the late second and early first century BC.³² Recent works have also supplemented the findings of an earlier stage at Narona.³³ In this context, one must understand the fact that, for a long time, there was a hillfort in Ošanići (near Stolac - the centre of the Illyrian Daorsi) where abundant finds (especially an impressive fortification wall) are evidence of profound cultural, social, and economic change.³⁴ The exchange of goods took on the meaning of intense and regular trade overseas, while the additional elements are the recent insights into the “monetization” that has taken root in the wider coastal zone of Illyricum during the second century BC.³⁵

Recent studies, only initiated in certain places, confirm that the phenomenon which is so clearly attested in Ošanići is actually much wider. The results of research have opened numerous questions which we were not aware of before. Here we choose two case localities.

At Cape Ploča near Rogoznica (between Šibenik and Trogir) the remains of Diomedes' sanctuary were discovered (indicated in Plin. *Nat. hist.* 3.141: *promunturium Diomedis vel, ut alii, paeninsula Hyllis*). The existence of the sanctuary has been proven by more than 500 ceramic pieces with Greek graffiti including fifteen dedications to Diomedes. Although the modest sanctuary at Cape Ploča has been almost completely destroyed due to erosion, many movable items show the place was being visited from the end of the fourth century until the middle of the first century

34 Ošanići: Marić 1977; Marić 1979a; Marić 1979b; Marić 1995.

35 Šešelj, Ilkić 2012.

36 Možda čak i do kraja 1. st. pr. Kr. Pregled istraživanja i preliminarnih zapažanja: Čače 1997; Kirigin, Čače 1998; Bilić-Dujmušić 2002; Bilić-Dujmušić 2004a; Kirigin 2004; Bonačić-Mandinić 2004; opsežno u Šešelj 2009.

37 Opsežno Šešelj 2009.

31 More recent studies on the development of settlements in Suić 2003; Manenica 2015.

32 Clairmont *et al.* 1975.

33 Earlier finds: Patsch 1907. More recent research: Marin 2003.

34 Ošanići: Marić 1977; Marić 1979a; Marić 1979b; Marić 1995.

35 Šešelj, Ilkić 2012.

Adriae.³⁸ Sudeći prema nalazima iz svetišta, čini se da je promet postojano rastao posebno u 2. i 1. st. pr. Kr. To bi, uz ostalo, podrazumijevalo i dio prometa koji je dosezao do Akvileje (osnovana 181. g. pr. Kr.).³⁹ Novac iz svetišta potječe iz raznih dijelova Mediterana (rimski republikanski novac, novci Kartage i Numidije, razni novci iz Grčke i dr.).⁴⁰

Drugi relevantan slučaj: u Kaštelima, na položaju Resnik, samo sedam kilometara istočno od Trogira (*Tragurion*), postoje ostaci naselja s lukom, zaštićeno obrambenim bedemom. U svim aspektima nedvojbeno se radi o aglomeraciji koja pripada helenističkoj kulturi, pa istraživači s pravom govore o “grčkom naselju”.⁴¹ No, prilike u ovom predjelu zapravo su prilično složene. Kako se uzima, isejska naseobina u Trogiru najvjerojatnije nastaje na prijelazu iz 4. u 3. st. pr. Kr., dok se samo 2 km sjeverno od Trogira nalazi starija oveća gradina Sutilija (Gornji Seget) na kojoj nalazi barem dijelom pripadaju helenističkom periodu.⁴² S druge strane, oko 1,5 km sjeverno od Resnika, na dominantnoj koti, diže se jedna od najvećih gradina srednje Dalmacije (Veliki Biać), na kojoj također obiluju nalazi helenističkog doba.⁴³ Sve to upućuje na pretpostavku da je riječ o složenom procesu suživota Grka i domorodaca (pri čemu valja računati s mogućnošću da su se ovi potonji ovdje kulturno “helenizirali” do neprepoznatljivosti).⁴⁴

Nalazi iz ovog areala navode na daljnja razmišljanja o evoluciji odnosa prije konačne uspostave rimske vlasti. Kada se razmotri raspored lokaliteta koji se protežu uz obalu od Diomedova rta na zapadu do Omiša na ušću rijeke Cetine (rijeka *Nestos* u grčkim izvorima),⁴⁵ zapažamo izvanrednu gustoću obalnih aglomeracija. Tako navodimo redom: Trogir (*Tragurion*), Resnik, Salona, Vranjic, Stobreč (*Epetion*),

BC.³⁶ The majority are small fragments of Hellenistic pottery (mostly small vessels and some cooking ware and amphorae); there is also jewellery (rings, gems), and coins. Undoubtedly, it was a marine sanctuary, judging by the graffiti with a dedicatory formula containing a name (of the *naukleros*) and the inscription *and all who sail together* (καὶ οἱ συνναῦται). Located on a part of the coast which is not protected by islands, and thus in the zone of sudden changes of wind, Cape Ploča is indeed situated in one of the most difficult sailing regions along the eastern Adriatic route.³⁷

The evidence from the sanctuary brought some interesting insights about the regional as well as long-distance navigation along the Eastern Adriatic. The sanctuary was located in the spot where one traveling from the central Dalmatian archipelago would sail into the part of the sea belonging to the Liburni, most assuredly a maritime nation. This would mean that just before 300 BC, a relationship was established which allowed regular navigation, whether its objective was to sail to one of the ports of Liburni (Scardona, Colentum, Iader, etc.), or to some ports in Kvarner (Apso-rus etc.), Istria, or even further to the Caput Adriae.³⁸ Judging by the finds at the sanctuary, it seems the traffic grew steadily in the second and first century BC. It would, among other things, include that part of the traffic reaching up to Aquileia (founded in 181 BC).³⁹ The coins from the shrine comes from various parts of the Mediterranean (Roman Republican coins, coins of Carthage and Numidia, various coins from Greece, etc.).⁴⁰

Another relevant case: in Kaštela, on the position of Resnik, only seven kilometres east of Trogir (*Tragurion*), there are the remains of a small settlement with a port. The settlement was protected by a defensive wall. In all aspects, it appeared to be an agglomeration belonging to Hellenistic culture, and researchers duly speak of a “Greek settlement”.⁴¹ But the circumstances

38 Za ranije kontakte između Liburna i Grka: Čače 2002.

39 Čače, Šešelj 2005.

40 Bonačić Mandinić 2004; Bilić-Dujmušić 2004a; Šešelj 2009, str. 311-326. Za najnovija promišljanja o cirkulaciji novca u Liburniji vidi Šešelj, Ilkić 2014.

41 Istraživanje i starija literatura: Resnik 2004; Kamenjarin, Šuta 2012. U ovom arealu stvoreno je naselje Klaudijevih veterana (Plin. *Nat. hist.* 3.141: *Siculi in quem locum divus Claudius veteranos misit*). Naselje iz carskog vremena dijelom se preklapa s helenističkim, koje je odjednom prestalo postojati oko sredine 1. st. pr. Kr.

42 Šešelj 2009, str. 493.

43 Čače 1992, str. 35 i dalje.

44 Postoji rasprava u historiografiji vezano uz luku u Resniku i kome je pripadala. U Resnik 2004, str. 5 zaključak naginje prema Isejcima. Čače 1992, str. 41 vjeruje da je luka pripadala gradini u Velikom Bijaću. Za drugačije mišljenje vidi Šešelj 2009, str. 494.

45 Ps.-Scyl. *Perip.* 22; Suić 1955, str. 135 i dalje.

36 Maybe even up until the end of the first century BC. A review of research and preliminary considerations: Čače 1997; Kirigin, Čače 1998; Bilić-Dujmušić 2002; id. 2004a; Kirigin 2004; Bonačić Mandinić 2004; thoroughly in Šešelj 2009.

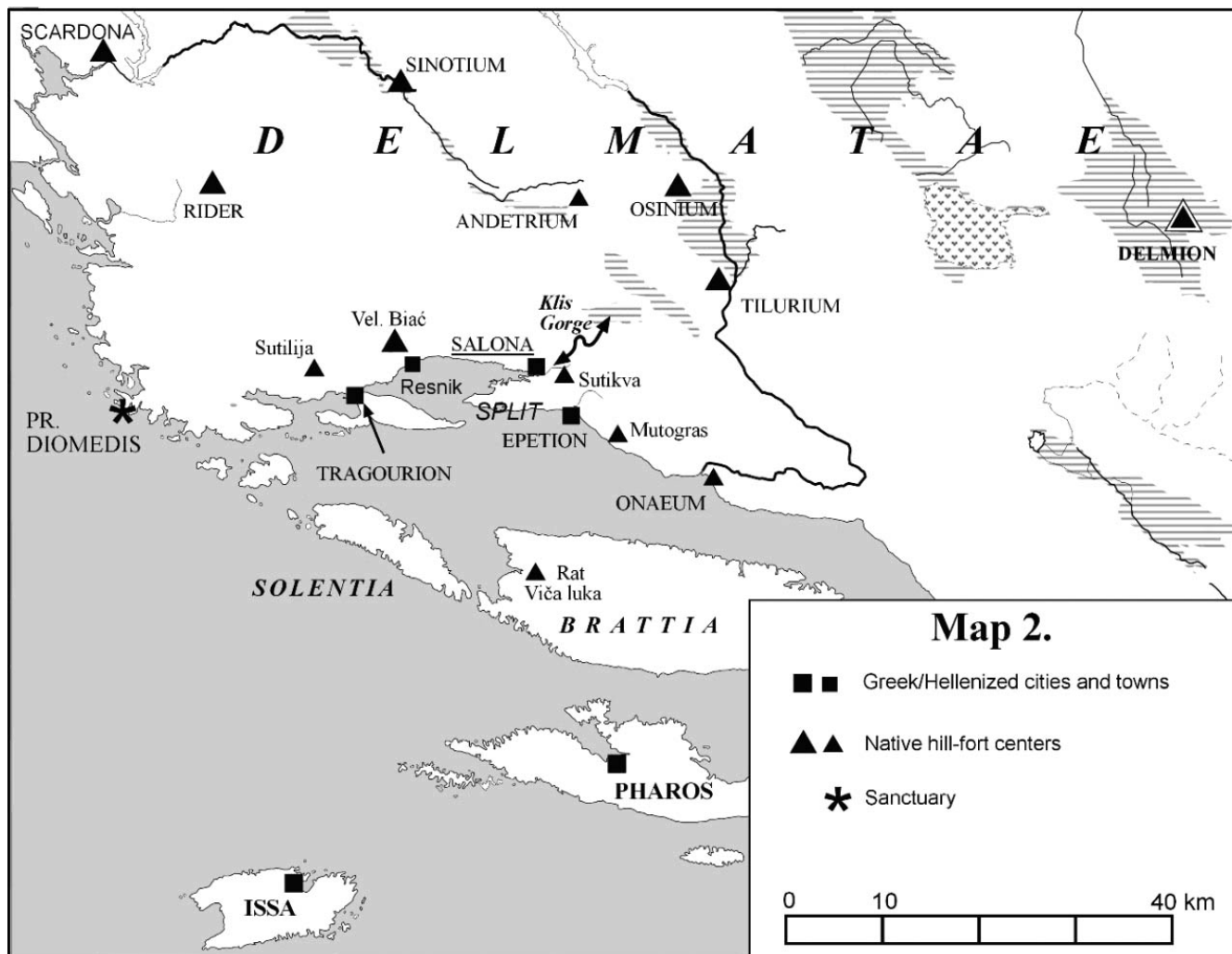
37 Thoroughly Šešelj 2009.

38 For earlier conflicts between the Liburni and Greeks: Čače 2002.

39 Čače, Šešelj 2005.

40 Bonačić Mandinić 2004; Bilić-Dujmušić 2004a; Šešelj 2009, pp. 311-326. For recent considerations on money circulation in Liburnia see Šešelj, Ilkić 2014.

41 Research and older publication: Resnik 2004; Kamenjarin, Šuta 2012. In this area, a settlement of Claudius' veterans was created (Plin. *Nat. hist.* 3.141: *Siculi in quem locum divus Claudius veteranos misit*). The set-

Karta 2. Srednja Dalmacija (vlasništvo autora)
Map 2. Central Dalmatia (Property of the authors)

Mutogras (vjerojatno *Pituntum*), Omiš (*Onaeum*).⁴⁶ Sliku će upotpuniti niz istodobnih gradinskih naselja u najbližem zaleđu (desetak kilometara od mora), kao što je spomenuta Sutilija u G. Segetu ili Sutikva i Klis neposredno iznad Salone (vidi karta 2).⁴⁷

U tom je kontekstu iznimno važan slučaj Salone, potvrđene u izvorima tek potkraj 2. st. pr. Kr. (Metelov rat s Delmatima 118. g. pr. Kr.).⁴⁸ Čini se, naime, da je upravo tijekom 2. st. pr. Kr. interakcija domorodačkog svijeta s prekomorjem zadobila novu dimenziju. Pretpostavljamo da je opseg razmjene toliko porastao

in this area are quite complex. The Issaeian settlement in Trogir probably appeared at the turn of the fourth century BC, while just two kilometres north of Trogir there is a relatively large old hill-fort Sutilija (Gornji Seget) from which the finds partly belong to the Hellenistic period.⁴² On the other hand, approximately one-and-a-half kilometres north of Resnik, on a dominant elevation, rises one of the largest hill-forts in central Dalmatia (Veliki Biać), also rich in finds from the Hellenistic period.⁴³ All this leads to the assumption that there was a complex coexistence between the Greeks and the natives (who were probably culturally “Hellenized” beyond recognition).⁴⁴

46 Suić 2003, str. 62-63, 66 i dalje. Moguće je da su uz obalu postojala još neka slična naselja pokrivena modernom industrijom, npr. Kaštel Sućurac, vidi Radić Rossi 2008, str. 490 i dalje i citiranu literaturu.

47 Opsežno u Šešelj 2009, str. 472 i dalje. Za helenističke nalaze sa Sutilije vidi Kirigin 2010.

48 App. III. 10-11; Eutrop. Brev. 4.32; Liv. Per. 62. Analiza kampanje u Morgan 1971; posebno u Bilić-Dujmušić 2004a, str. 210-226 i Šašel Kos 2005, str. 306-311.

tlement from the imperial period partly overlaps with the Hellenistic one, which suddenly ceased to exist around the middle of the first century BC.

42 Šešelj 2009, p. 493.

43 Čače 1992, p. 35 ff.

44 There is a discussion in historiography regarding the port in Resnik and to whom it belonged. In Resnik

da umjesto ili usporedo s “kapilarnom” razmjenom, raspršenom po skromnim lokalnim emporijima, iskr-sava jedan emporij s optimalnim osobinama. Salona, nalazeći se u dnu Kaštelanskog zaljeva, smještena je neposredno ispod Kliških vrata, prijevoja koji jedini u ovom arealu omogućuje komunikaciju s dubljim za-leđem. Tako se čini da je delmatsko nastojanje ovla-dati Salonom zapravo njihov pokušaj da zagospodare emporijem koji je već sredinom 2. st. pr. Kr. zauzeo središnju ulogu.⁴⁹ Kako smo već spomenuli,⁵⁰ mogu-će je da su Rimljani, potjeravši Delmate, “dodijelili” Salonu i okolni pojas Isejcima (barem u ranoj fazi), zaokruživši njihovu “Pereju”.

Sve ovo pomaže razumjeti kretanja koja će uzeti maha tijekom 1. st. pr. Kr. Literarni izvori otkrivaju pojavu Rimljana u Iliriku. Privremeno ili trajno nase-ljavanje Rimljana u većim ili manjim središtima hele-nističkog svijeta dobro je poznato.⁵¹ Na Jadranu, koli-ko nam rijetki izvori otkrivaju, zacijelo valja računati s dva oblika rimske imigracije.

S jedne strane je vjerojatno da su se pojedinci, sva-kako poslovni ljudi, dobro snalazili u većim centrima, posebno grčkim gradovima.⁵² Moguće je da je Gaj Ga-venije, koji je zastupao Isejce kod Cezara u Akvileji 56. g. pr. Kr. (grčki natpis iz Salone, RDGE 24), jedan od njih.⁵³ S druge strane, rimski poslovni ljudi u ve-ćem broju dolaze u emporije duž obale Ilirika. Može se procijeniti da je u razdoblju od 75. do 35. g. pr. Kr. u nekim središtima broj rimskih doseljenika već bio toliki da su preuzeli trgovačke poslove, pa i kontrolu nad tim središtima.⁵⁴ U književnim vrelima, kao što je poznato, zabilježena su izriječom i dva slučaja orga-niziranja naseljenih Rimljana kao *conventus civium Romanorum*. U slučaju Lisa, sam Cezar spominje da je on predao stari (ilirski) grad naseljenim Rimljanima.⁵⁵ No u slučaju Salone, gdje se *conventus c. R.* he-rojski obranio od navale pompejevaca i Delmata 49. g. pr. Kr., Cezar, uza sve pohvale, ne spominje da je baš on predao Salonu tamošnjim Rimljanima.⁵⁶ Iako se to može i drukčije protumačiti, nije isključeno da

The finds from this area lead to further consider-ations about the development of previously mentioned relations before the establishment of the Roman gov-ernment. When the layout of the sites is considered, stretching along the coast from Cape Ploča in the west all the way to Omiš at the mouth of the river Cetina (Nestos in Greek sources),⁴⁵ we can see an extraordi-nary density of coastal agglomerations. Listed in order, they are: Trogir (Tragourion), Resnik, Solin (Sa-lona), Vranjic, Stobreč (Epetion), Podstrana (probably Pituntum), Omiš (Onaeum).⁴⁶ The picture will be com-plete with a series of hill-fort settlements in the nearest hinterland (about ten kilometres from the sea), as was mentioned in Sutilija in G. Seget or Sutikva and Klis directly above Salona (see Map 2).⁴⁷

In this context, the case of Salona is extremely important, mentioned in the sources only at the end of the second century BC (Metellus Delmaticus' cam-paign against the Delmatae in 118 BC).⁴⁸ It seems the interactions between the indigenous world and the world overseas gained a new dimension during the middle of the second century BC. We assume the ex-tent of exchange increased considerably so that, in-stead of the “capillary” exchange scattered between modest local emporia, one emporium with optimal characteristics emerged. Situated at the bottom of the Kaštela Bay and just below the gorge of Klis, a sad-dle, which in this areal allows communication with the deeper hinterland, it seems the Delmatean effort to control Salona was actually an attempt to control the commercial port that took a central role already in the middle of the second century BC.⁴⁹ As we mentioned already,⁵⁰ it is possible that the Romans, when they drove back the Delmatae, “bestowed” Salona and the

49 O prednostima luke u Saloni vidi Kirigin 2012.

50 U prvom dijelu ovog članka. Vidi (1).

51 Popis u Kornemann 1900: col. 1187. Detaljnije u: Mili-vojević 2017, str. 300 i dalje.

52 Pregled prodora rimskih poduzetnika u velike centre Mediterana u Milivojević 2017, str. 312 i dalje.

53 Također je zanimljiva dvojezična herma s grčkom i la-tinskom posvetom *L. Pontius Cn. f.: CIL 3, 3076*, da-tirana najvjerojatnije u republikansko doba. Nikolanci 1980, str. 222-223, br. 12; Cambi 1991, str. 61 i dalje.

54 Primjer Narone i Lisa. Milivojević 2017, str. 336-340.

55 *Caes. Bell. civ.* 3.29. Kornemann 1900, col. 1195 vidi ovo kao izuzetak u rimskom svijetu.

56 *Caes. Bell. civ.* 3.9.

2004, p. 5 the conclusion leans toward the Issaeans. Čače 1992, p. 41 believes the port belonged to the hill-fort in Veliki Bijač. For a different opinion see Šešelj 2009, p. 494.

45 *Ps.-Scyl. Perip.* 22; Suić 1955, p. 135 ff.

46 Suić 2003, pp. 62-63, 66 ff. It is possible that other similar settlements could have existed, currently be-low modern industry, for example, Kaštel Sućurac, see Radić Rossi 2008, p. 490 ff. and quoted literature.

47 An exhaustive review in Šešelj 2009, p. 472 ff. For the Hellenistic finds from the Sutilija site see Kirigin 2010.

48 *App. Ill.* 10-11; *Eutrop. Brev.* 4.32; *Liv. Per.* 62. Analy-sis of the campaign in Morgan 1971; especially in Bilić-Dujmušić 2004a, pp. 210-226 and Šašel Kos 2005, pp. 306-311.

49 On the advantages of the port in Salona see Kirigin 2012.

50 In the first part of this article. See (1).

je konvent u Saloni već postojao u trenutku Cezarova nastupa u Iliriku 58. g. pr. Kr.⁵⁷ Treći konvent rimskih građana mora da je postojao i u Naroni, sudeći posebno po natpisnim podacima gdje se spominju *magistri Naronae* (*CIL* 3, 1820 = 8423 = *ILS* 2, 7166).⁵⁸

Salona, Naroni i Lis u 1. st. pr. Kr. već su bili afirmirani emporiji regionalnog značenja.⁵⁹ Iz njih vode komunikacije duboko u unutrašnjost i nema razloga sumnjati jesu li bili poprištima velike trgovačke razmjene. Možemo, stoga, pretpostavljati da je opseg razmjene toliko porastao da je otvorio prostor rimskim poduzetnicima koji su raspolagali i kapitalom i potrebnom infrastrukturom, te su svakako bili u prednosti spram lokalne konkurencije. No, osim navedena tri izrijekom spomenuta konventa rimskih građana, moguće je pomišljati i na još nekoliko drugih. Pomišlja se na seriju gradova primorskog Ilirika koje Plinije donosi kao (*oppida*) *civium Romanorum*. U Istri spominje Agidu i Parentij (*Nat. hist.* 3.129); u srednjoj Dalmaciji Tragurij (*Nat. hist.* 3.141), Isu (*Nat. hist.* 3.152), pa na jugu *Rhizinium*, *Acruvium*, *Butua*, *Olcinium*, *Scodra*, *Lissum* (*Nat. hist.* 3.144).⁶⁰

Praktički je sigurno da Plinije ovdje koristi izvor koji prikazuje stanje prije nastanka provincije Dalmacije, ali je prilično teško procijeniti točniju dataciju. Sudeći po analogiji s istim terminima u Plinijevu opisu Afrike,⁶¹ čini se vjerojatnim da se radi o prilikama zadnjih godina Cezarova života ili ne puno poslije nakon njegove smrti. Spomen Ise kao grada rimskih građana očito pripada vremenu nakon njene kapitulacije 47. g. pr. Kr.⁶² Dapače, zabilježena situacija odraz je "prijelaznog" stanja koje prethodi sistematizaciji koja će uslijediti potkraj postojanja "velikog" Ilirika, a svakako na početku provincije Dalmacije. Zanimljivo je istarske primjere te Isu i Tragurij, dolazimo do šest gradova južnog Ilirika, od kojih je Lis izravno potvrđen kao *conventus c. R.* Posve je moguće da su i ostali gradovi iz serije već otprije imali konvente rimskih građana ili su ondje nakon Cezara osnovani, prethodeći njihovoj kasnijoj municipalizaciji.

57 Alföldy 1965, str. 99-108; Wilkes 1969, str. 37, 220-224.

58 Alföldy 1965, str. 134; Wilkes 1969, str. 245-250; također vidi Glavičić 2003. Nedavno otkriće lučnog naselja kraj Narone, na pritoci rijeke Neretve: Vasilj, Forić 2008.

59 Jedini direktno dokumentirani *conventi c. R.* na istočnojadranskoj obali, tijekom ovog razdoblja, su u Naroni, Saloni i Lisu. Vidi Milivojević 2017, str. 323 i dalje.

60 Čače 2001, str. 98; Milivojević 2017, str. 323 i dalje.

61 Usp. Shaw 1981.

62 Čače 2001, str. 98-99. Isa je izgubila svoju autonomiju 47. g. pr. Kr. jer se u građanskom ratu svrstala na Pompejevu, a ne Cezarovu stranu.

surrounding area to the Issaeans (at least in an early phase), thus encompassing their "Pereia".

All of this helps to understand the development that would take effect during the first century BC. Literary sources reveal the presence of Romans in Illyricum. Temporary or permanent settlements of Romans in larger or smaller centres of the Hellenistic world is a well-known phenomenon.⁵¹ We must consider two aspects of Roman migration in the Adriatic, as far as our sources allow.

On one hand, it is likely that the individuals, likely entrepreneurs, found their way into these centres, especially the Greek cities.⁵² It is possible one of them was Gaius Gavenius, who represented the Issaeans in Aquileia before Caesar in 56 BC (Greek inscription from Salona, RDGE 24).⁵³ On the other hand, Roman entrepreneurs also came in large numbers in the emporia along the coast of Illyricum. For some centres it can be estimated that between 75-35 BC the number of Roman settlers was so great they actually took over commercial transactions, as well as control over those centres.⁵⁴ In literary sources there are two examples of Roman settlers forming a *conventus civium Romanorum*. In the case of Lissus, Caesar mentions he gave the old (Illyrian) city to the Romans who were there.⁵⁵ But in the case of Salona, where *conventus c. R.* heroically defended themselves against the onslaught of Pompeians and the Delmatae in 49 BC, Caesar, with all the praise to their actions, does not mention it was he who gave Salona to the local Romans.⁵⁶ Although it can be interpreted differently, it is not excluded that the *conventus* in Salona preceded Caesar's proconsulate in 58 BC.⁵⁷ The third convent of Roman citizens must have existed in Naroni, especially based on the inscription data mentioning *magistri Naronae* (*CIL* 3, 1820 = 8423 = *ILS* 2, 7166).⁵⁸

51 List in Kornemann 1900: col. 1187. In more detail in: Milivojević 2017, p. 300 ff.

52 Overview of the penetration of Roman entrepreneurs in big centres of the Mediterranean in Milivojević 2017, p. 312 ff.

53 Also, there is an interesting bilingual herma, with a Greek and Latin dedication by L. Pontius Cn. f.: *CIL* 3, 3076, dated probably in the Republican era. Nikolanci 1980, pp. 222-223, no. 12; Cambi 1991, p. 61 ff.

54 The example of Naroni and Lissus. Milivojević 2017, pp. 336-340.

55 *Caes. Bell. civ.* 3.29. Kornemann 1900, col. 1195 sees this as an exception in the Roman world.

56 *Caes. Bell. civ.* 3.9.

57 Alföldy 1965, pp. 99-108; Wilkes 1969, pp. 37, 220-224.

58 Alföldy 1965, p. 134; Wilkes 1969, pp. 245-250; also see Glavičić 2003. The recent discovery of a harbour

Kao zaključak ovog dijela, istaknut ćemo još dva elementa koji ukazuju na duboku transformaciju primorskog Ilirika, posebno oko sredine 1. st. pr. Kr.

Dok se još i danas velika pozornost ukazuje ratnim događajima u Iliriku u 1. st. pr. Kr., penetracija Rimljana mjestimice je napredovala razmjerno brzo. Natpis iz agera Narone (*CIL* 3, 14625 = *ILS* 2, 8893 = *ILLRP* 417), gdje određeni *Papii*, rimski naseljenici, slave Oktavijanovu pobjedu nad Sekstom Pompejem 36. g. pr. Kr., pokazuje kako je počelo i zaposjedanje agrarnih zemljišta – u ovom slučaju i prije Oktavijanova pohoda u Ilirik 35. g. pr. Kr.. Istovremeno se čini da je možda još brže trajalo prihvaćanje ustanova helenističkog uzusa, odnosno rimskog republikanskog perioda. Rječito o tome govori poznati natpis o gradnji dijela gradskog bedema u Krku (*Curicum* na otoku Krku, *CIL* 3, 13295 = *ILS* 2, 5322).⁶³ Čitava je akcija obavljena kao *locatio conductio* i vodilo ju je dva službenika s titulom *prae(fectus)* ili *prae(tores)*. Osim što tako dobivamo dokaz prihvaćanja rimskih pravnih normi, valja naglasiti da je u liburnskim općinama ovog vremena već uspostavljen sustav izbornih službenika, javnih prihoda i dr., uz očito prihvaćanje samog latinskog jezika.

III

Naposljedku, gotovo ništa nije poznato o eventualnim administrativnim podjelama Ilirika prije stvaranja provincija Dalmacije i Panonije. Doduše, ima tragova uređenja koje bi se moglo protumačiti kao neki oblik teritorijalne organizacije.

Počnimo od fragmentarnog natpisa iz Verone (*CIL* 5, 3346 = *ILS* 1, 2673) u kojem se spominje da je nepoznati čovjek stajao na čelu Japudije i Liburnije u vrijeme Batonskog rata (6.-9. g. po Kr.). Iz sačuvanog ulomka može se sigurno razabrati: [*bello*]/*Batoniano praefui / Iapudiai et Liburn(ia)i. / Sibi et libertis / t(estamento) f(ieri) i(ussit)*. Imenovane oblasti očito se podudaraju ili približno podudaraju s oblastima Japoda i Liburna. Suić, koji je posljednji o natpisu pisao, smatra da se ponajprije radi o izvanrednom zapovjedništvu u posebnim, očito ratnim okolnostima.⁶⁴ No sam spomen Japudije i Liburnije ipak se ne bi trebao prihvatiti *prima facie*. Kao što je, naime, dopušteno pretpostaviti da je svaka od njih *ad hoc* uspostavljeno područje pod posebnim zapovjednikom, ukazuje se i

Salona, Naronna and Lissus were already well-established emporia of regional significance in the first century BC.⁵⁹ From these centres, communication led deep into the interior, and there is no need to doubt whether they were the sites of major commercial exchange. We can assume the extent of exchange gradually increased and paved the road for Roman entrepreneurs who possessed the capital and infrastructure, and certainly had the advantage against local competition. However, except for these three explicitly mentioned convents of Roman citizens, it is possible to think about few others, respectively the series of coastal towns in Illyricum that Pliny writes as (*oppida*) *civium Romanorum*. In Istria there are Agida and Parentium (*Nat. hist.* 3.129); in central Dalmatia Tragurium (*Nat. hist.* 3.141), Issa (*Nat. hist.* 3.152); and on the south *Rhizinium, Acruvium, Butua, Olcinium, Scodra, and Lissum* (*Nat. hist.* 3.144).⁶⁰

It is practically certain Pliny here uses a source who described the state before the emergence of the province of Dalmatia, but it is quite difficult to assess the exact dating. Judging by the analogy with the same period in Pliny's description of Africa,⁶¹ it seems likely these conditions existed in the last years of Caesar's life, or not much later than his death. The mention of Issa as a settlement of Roman citizens apparently corresponds to the time after its capitulation in 47 BC.⁶² Indeed, the observed situation reflects a transitional state that precedes the systematization which will happen at the end of the "big" Illyricum and certainly at the beginning of the province of Dalmatia. If we ignore the Istrian examples, Issa and Tragurium, we come to the number of six towns in Southern Illyricum, of which Lissus was directly confirmed as *conventus c. R.* Quite possibly other cities in the series already had convents of Roman citizens even from earlier times, or they were founded after Caesar, preceding their later municipalisation.

As a conclusion to this part, we shall point out two examples of the deep transformation of coastal Illyricum, specifically around the middle of the first century BC.

---

settlement near Naronna, on a tributary of the river Neretva: Vasilj, Forić 2008.

---

63 Analiza natpisa u Faber 1965; posebno Margetić 1987; usp. Alföldy 1965, str. 74, br. 40; Wilkes 1969, str. 197; Starac 2000, str. 81.

64 Suić 1992. Podsjetimo uzgredno da Liburni, a vjerojatno ni Japodi nisu sudjelovali u ustanku koji je buknuo 6. g. po Kr.

59 The only directly documented *conventi c. R.* on the eastern shores of the Adriatic, during this period, were in Salona, Naronna and Lissus. See Milivojević 2017, p. 323 ff.

60 Čače 2001, p. 98; Milivojević 2017, p. 323 ff.

61 Cf. Shaw 1981.

62 Čače 2001, pp. 98-99. Issa lost its autonomy in 47 BC because it sided with Pompey in the civil war, and not Caesar.

drugačije tumačenje. Budući da obje oblasti nalazimo u starijim slojevima vijesti Plinijeva opisa provincije Ilirika/Dalmacije, naša je pretpostavka da su Liburnija i Japudija bile "regije" unutar provincije Ilirika.⁶⁵

Nužno je najprije spomenuti pitanje razgraničenja dviju spomenutih oblasti. Iako Plinije jasno opisuje gdje Histrija završava, a Liburnija počinje (i završava): *Arsiae gens Liburnorum iungitur usque ad flumen Titium*,⁶⁶ podaci o tome što se smatralo Japudijom, a što Liburnijom u području Kvarnerskoga zaljeva uistinu su nejasni. Sam Plinije, donoseći razgraničenja i dimenzije obala triju susjednih oblasti - Histrije, Japudije i Liburnije, odustaje od vlastitog zaključka i prenosi kontradiktorne podatke koje je zatekao u raznim vrelima.⁶⁷ No problem se može riješiti na drugi način: uzevši zajedno obje oblasti. Naime, one obuhvaćaju područje koje seže do granica Italije (tada već protegnute do rijeke Arsije) na zapadu, a na istoku obuhvaća područje oko srednjeg toka rijeke Une (Bihać i šira okolina); prema jugu doseže do rijeke Krke. Unutar tako obuhvaćenog areala nalaze se sve japodske zajednice, zatim sve liburnske općine koje su peregrinske (od kojih su neke privilegirane), nekoliko liburnskih općina koje su već dobile municipalno uređenje (Arba, Aenona) i napokon kolonija Jader. Uz to, ostaje nepoznata pozicija Tarsatike i Senije te pojasa između njih, jer zajedno nedvojbeno pripadaju ranijem "japodskom primorju".⁶⁸

Za nas je sasvim očito da su Japodija i Liburnija bile sačinjene od brojnih statusno heterogenih jedinica,⁶⁹ i s obzirom na prethodno spomenuti natpis iz Verone, one se više ne mogu smatrati kao domorodački entiteti uklopljeni u Ilirik, već radije kao okruzi koji su tvorili dio provincijskog sustava. Posljedično, obje regije spomenute su u Plinijevu opisu skardonitanskog konventa koji, vrlo jasno, pripada starijem sloju Plinijevih podataka. Dapače, Plinije nam donosi dodatne dokaze regionalnih demarkacija.

65 Isto u Milivojević 2017, str. 292-293.

66 Plin. *Nat. hist.* 3.139.

67 Plin. *Nat. hist.* 3.129: *Histria ut peninsula excurrit. Latitudinem eius XL, circuitum CXXV prodidere quidam, item adhaerentis Liburniae et Flanatici sinus alii CCXXV, alii Liburniae CLXXX. Nonnulli in Flanaticum sinum Iapudiam promovere a tergo Histriae CXXX, dein Liburniam CL fecere.*

68 Usp. Strab. 7.5.4, po svoj prilici prema Artemidoru (Baladić 1989). O primorju koje je pripadalo Japodima osnovno u Degrassi 1929; usp. Čače 1988; Olujić 2007, str. 112 i dalje.

69 Baš kako ih dijele Strab. 7.5.4, odnosno Plin. *Nat. hist.* 139-140. Čače 1979, str. 55-56; Čače 1993b; Olujić 2007, str. 107-118.

While a great deal of attention is still given to war-time events in Illyricum in the first century BC, the penetration of the Romans progressed relatively quickly in some places. There is an inscription from the ager of Narona (*CIL* 3, 14625 = *ILS* 2, 8893 = *ILLRP* 417), where certain Papii, Roman settlers, celebrate Octavian victory over Sextus Pompeius in 36 BC, giving evidence of the occupation of agricultural land - in this case before Octavian's campaign in Illyricum in 35 BC. At the same time, it seems the adoption of the institutions and customs of the Hellenistic and Roman Republican period might have occurred even faster. A famous inscription on the construction of the city wall in Krk speaks about this (*Curicum* on the island of Krk, *CIL* 3, 13295 = *ILS* 2, 5322).⁶³ The entire action was carried out as *locatio conductio* and led by two officials with the rank of *prae(fectus)* or *prae(tores)*. Apart from the fact that we have proof of acceptance of Roman legal norms, it should be emphasized that in this time the Liburnian municipalities had already established a system with the election of officials, public revenue, *etc.*, alongside the apparent adoption of the Latin language.

III

Finally, almost nothing is known about the possible administrative division of Illyricum before the formation of Dalmatia and Pannonia as provinces. There are, however, indications of administration that could be interpreted as traces of some sort of territorial organization.

Let us start from the fragmentary inscription from Verona (*CIL* 5, 3346 = *ILS* 1, 2673), which mentions that during the *Bellum Batonianum* (AD 6-9) an unidentified person was in charge of Iapudia and Liburnia. A surviving fragment contains: *[bello]/Batoniano praefui / Iapudiai et Liburn(iai). / Sibi et libertis / t(estamento) f(ieri) i(ussit)*. The named areas obviously coincide or approximately coincide with areas of the Iapodi and Liburni. Suić, who last wrote about the inscription, believes that it primarily describes an exceptional command under special, obviously war-time circumstances.⁶⁴ Yet the mere mention of Iapudia and Liburnia still should not be accepted at *prima facie*. As it is possible each of them was an *ad hoc* defined area put together under a special commander, there is also a

63 An analysis of the inscription in Faber 1965; especially Margetić 1987; cf. Alföldy 1965, p. 74, n. 40; Wilkes 1969, p. 197; Starac 2000, p. 81.

64 Suić 1992. We note as an aside that, the Liburni (and probably the Iapodi also) did not participate in the rebellion of AD 6.

Govoreći o obalnom pojasu skardonitanskog konventa, nakon što je nabrojao *oppida* od Arsije do, uključivo, Aenone, Plinije (*Nat. hist.* 3.139) domeće još *civitas Pasini* (općinu koja nema oppidum) i riječku Telavij *quo finitur Iapydia*. Prema svemu, radi se o ponornici Žrnovnici koja izbija podno planine Velebita nešto južnije od sv. Jurja (*Lopsica*).⁷⁰ To bi značilo da se tu nalazila granica dviju susjednih oblasti - sjeverne Japudije i južne Liburnije. Kako se čini, Plinije je ovdje gotovo sigurno koristio izvor koji je svakako stariji od onog koji je sadržavao "službene" podatke konventata kasnije Dalmacije.⁷¹ O tome kako atribuirati ovaj stariji izvor, odnosno preciznije ga datirati, doista je ovdje neumjesno razglabati. Ostanimo pri tomu da je nedvojbeno riječ o stanju starijem od formiranja provincije Dalmacije.⁷²

Moguće je da nešto slično odaje i drugo mjesto u Plinijevu opisu Liburnije i skardonitanskog konventa: *Liburniae finis et initium Dalmatiae Scardona in amne eo XII passuum a mari* (*Nat. hist.* 3.141). *Dalmatia* (u rukopisima i *Delmatia*),⁷³ koja počinje od rijeke Krke još je jedna oblast koja nosi etničko ime. Ako se držimo Plinijeve geografije, najvjerojatnije nije riječ o oblasti koja pripada peregrinskim zajednicama Delmata, nego o oblasti koja obuhvaća današnju srednju Dalmaciju i onoliko u unutrašnjosti koliko je pripadalo Delmatima. Zapravo, suočavamo se s onim što nalazimo u Strabonu (7.5.5), prema kojem nakon liburnske obale počinje "dalmatska obala" - ona na kojoj je i Salona, "delmatsko pristanište". Ti Strabonovi navodi, najvjerojatnije, potječu iz periplusa koje je Strabon koristio, pri čemu ne bi trebalo isključiti Artemidora.⁷⁴

Ovu Strabonovu vijest neki su skloni tumačiti kao odraz političkog stanja u nekom periodu kada su Delmati stvarno dominirali u srednjoj Dalmaciji, pa i na dijelovima obale uključujući i Salonu.⁷⁵ No, pomnije slijedeći njegov opis dijelova jadranske strane duž srednje Italije, čini nam se da je riječ o specifičnom postupku geografskog opisa, pri kojem se neizbježno složeni odnosi, posebno s obzirom na promjene kroz vrijeme, nastoje pojednostaviti. U našem slučaju moglo bi se raditi o "generalizaciji" koja pojednostavljuje inače složene prilike u srednjoj Dalmaciji dajući oblasti ime po najznatnijoj domorodačkoj etniji. Nismo,

different interpretation. Considering the fact that both areas are found in older layers of Pliny's description of Illyricum/Dalmatia, we argue that Liburnia and Iapudiae were "districts" within the province of Illyricum.⁶⁵

First of all, it is necessary to call attention to a problem regarding the demarcation of the aforementioned districts. Although Pliny is clear on where Histria ends and Liburnia begins (and ends): *Arsiae gens Liburnorum iungitur usque ad flumen Titium*,⁶⁶ data on what was considered Iapudiae and what Liburnia, specifically in the area of Kvarner Bay, are quite unclear. Pliny himself, when writing about the demarcation and the dimensions of the coastline of three adjacent districts - Histria, Iapudiae, Liburnia - backtracks from his own conclusion and conveys contradictory data he found in several sources.⁶⁷ But the problem can be solved in a different way: considering both districts collectively. Namely, in the west the two districts include the area reaching to the borders of Italy (then already extended to the river Arsia) and in the east it encompasses the area around the middle course of the river Una (Bihać and wider environment); and on the south to the river Krka. Such covered area combines all Iapodian communities and all Liburnian that are still peregrine (of which some were privileged), some Liburnian communities with municipal organization (Arba, Aenona) and finally the colony of Iader. Between them the affiliation of Tarsatica and Senia remains unknown, since together they belong to the earlier "Iapodian coastline".⁶⁸

For us it is quite obvious that Iapudiae and Liburnia were comprised of dozens of communities,⁶⁹ heterogeneous by status, and based on the aforementioned inscription from Verona they cannot be considered as indigenous entities any longer, but rather as districts that formed a part of the provincial system. Consequently, both districts are mentioned together in Pliny's description of Scardonitan conventus, which clearly belongs to the older layer of Pliny's data. Moreover,

70 *Telavium fl.* = Žrnovnica: Degrassi 1929; Čače 1988.

71 Čače 2001, str. 93.

72 Sažetak rasprave o Plinijevim izvorima: Zehnacker 1998.

73 Vidi čitanja u Zehnacker 1998, str. 108; Čače 2012, str. 18 i dalje. Milivojević 2017, str. 294.

74 Baladić 1989, str. 22-24. O Saloni kao "delmatskom pristaništu" vidi Čače 1995.

75 Suić 1996, str. 399 drži da ovu vijest treba datirati na kraj 3. st. pr. Kr.

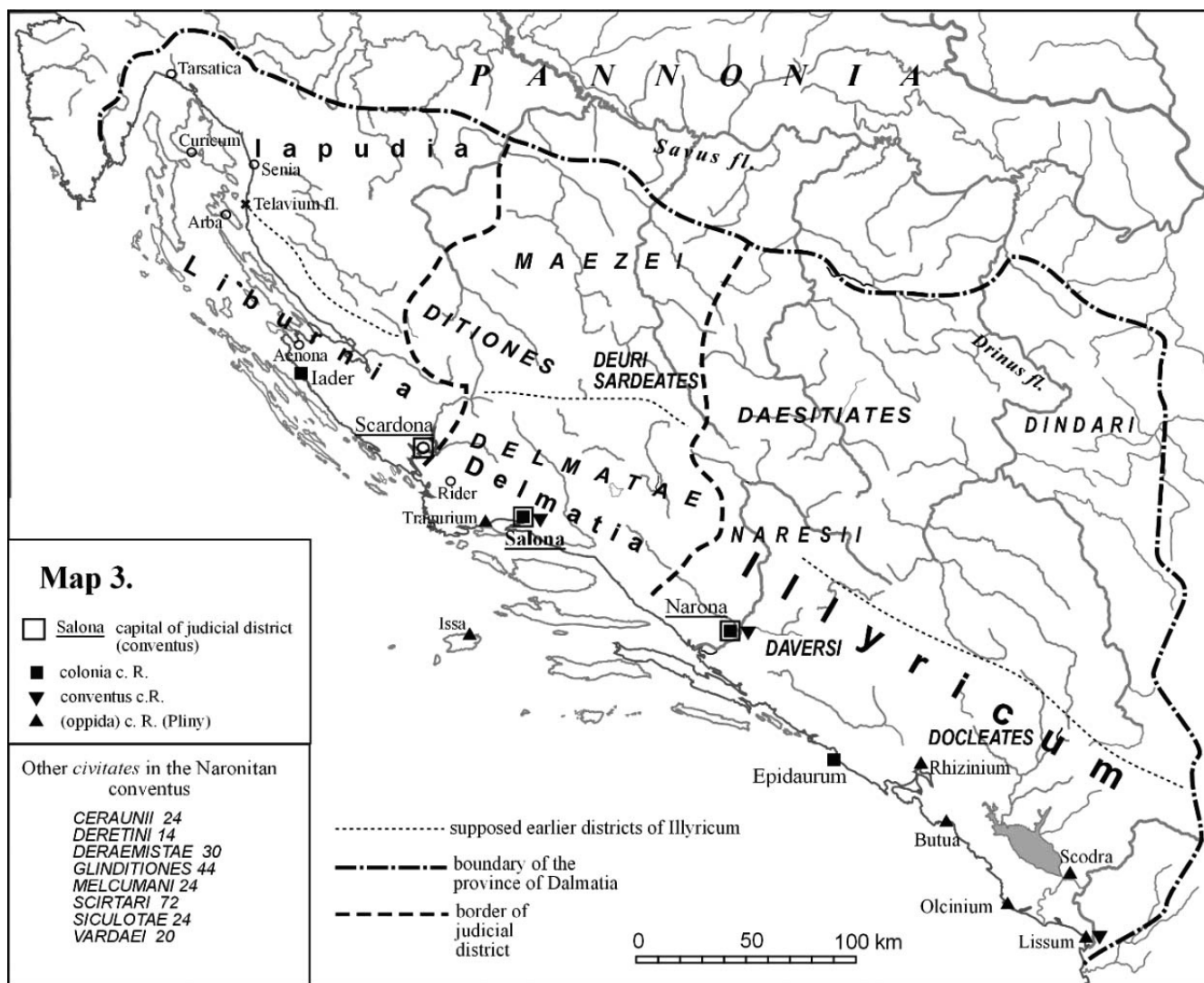
65 The same in Milivojević 2017, pp. 292-293.

66 Plin. *Nat. hist.* 3.139.

67 Plin. *Nat. hist.* 3.129: *Histria ut peninsula excurrit. Latitudinem eius XL, circuitum CXXV prodidere quidam, item adhaerentis Liburniae et Flanatici sinus alii CCXXV, alii Liburniae CLXXX. Nonnulli in Flanaticum sinum Iapudiam promovere a tergo Histriae CXXX, dein Liburniam CL fecere.*

68 Cf. Strab. 7.5.4, in all probability by Artemidorus (Baladić 1989). On the coastline that belonged to the Iapodi primarily in Degrassi 1929; cf. Čače 1988; Olujčić 2007, p. 112 ff.

69 Just as Strab. 7.5.4, i.e. Plin. *Nat. hist.* 139-140 divide them. Čače 1979, pp. 55-56; Čače 1993b; Olujčić 2007, pp. 107-118.

Karta 3. Regije Ilirika i granice sudbenih konvenata (vlasništvo autora)
 Map 3. Regions of Illyricum and the borders of the judicial conventi (Property of the authors)

međutim, sigurni je li Plinijev izvor slijedio isti postupak geografske “regionalizacije”. Čini se vjerojatnim da je regija imenovana po Dalmatima doista bila jedan dio Ilirika, obuhvaćajući cijeli teritorij od južne granice Liburnije do područja oko rijeke Neretve.⁷⁶

Nadalje, od doline rijeke Neretve do granica provincije Makedonije bio je teritorij koji je obuhvaćao dijelove Gencijeva kraljevstva s ponekim naknadnim modifikacijama. Prema našem mišljenju, ova regija činila je još jedan dio Ilirika - ono što Varon spominje, a Plinije prenosi: *Narona colonia terti conventus a Salona LXXXV p., adposita cognominis sui fluvio a mari XX p. M. Varro LXXXVIII civitates ea ventitasse auctor est (Nat. hist. 3.142)*. Čini se vjerojatnim da je ova Varonova vijest zabilježena sredinom 1. st. pr. Kr. ili, nedavno argumentirano, čak i prije,⁷⁷ te da se odnosi

Pliny provides us with additional proof on regional demarcations.

When he speaks about the coastal belt of the convent of Scardona, having listed *oppida* from Arsia to Aenona (including), Pliny (*Nat. hist.* 3.139) mentions *civitas Pasini* (a community that does not have an *oppidum*) and the river *Telavium quo finitur Iapydia*. *Telavium* should be the underground river *Žrnovnica*, emerging at the foot of the *Velebit Mountain*, slightly south of *S. Juraj (Lopsica)*.⁷⁰ That would mean there was once a border between the two neighboring districts - Northern *Iapudica* and Southern *Liburnia*. As it turns out, Pliny here almost certainly used a source no older than one containing the “official” data about the convents of later *Dalmatia*.⁷¹ On how to attribute this older source and accurately date it, there is no need

76 Čače 2001, str. 93.

77 Milivojević 2017, str. 273 i dalje.

70 *Telavium fl.* = *Žrnovnica*: Degrassi 1929; Čače 1988.

71 Čače 2001, p. 93.

na najjužniji dio Ilirika (staru rimsku Iliriju) sa središtem u Naroni. Navedeni veliki broj *civitates* zapravo predstavlja ukupan broj jedinica (zajednica - općina) na koje su se dijelili domorodački entiteti. U tom kontekstu nam se također čini suvišnom pretpostavka o postojanju četvrtog konventa kasnije Dalmacije.⁷⁸

Ovome ćemo dodati jedan detalj koji se u ovim raspravama previđa. Plinije u opisu jadranskih otoka prikazuje i one južnije: *Ab Issa Corcyra Melaena cognominata cum Cnidiorum oppido distat XXV, inter quam et Illyricum Melita...* (*Nat. hist.* 3.152). Otok *Melita* (Mljet) doista se nalazi između *Corcyra Melaena* (Korčula) i obale kopna, preciznije, dijela Dubrovačkog primorja. Iako je moguće da ovdje Plinije umjesto *continens* naprosto kaže *Illyricum*, nama je vjerojatnije da Plinije upravo prenosi informaciju iz svoga vrela za koje je *Illyricum* izraz koji odgovara rimskoj Iliriji.⁷⁹ Ne bi trebalo isključiti mogućnost da je do ovoga došlo uskoro nakon pobjede Cezarovih snaga u Iliriku (47. g. pr. Kr.). Ako je bilo takvih nastojanja, zbog poznatih nesređenih prilika, vjerojatno je nova regionalizacija Ilirika zapravo mogla početi djelovati tek nakon Oktavijanove kampanje 35.-33. g. pr. Kr. i ostala na snazi do formiranja provincije Dalmacije. Na kraju, svakako je zanimljivo da će podjela Dalmacije na tri konventa praktički odgovarati našoj regionalizaciji republikanske provincije Ilirik, te služiti kao osnova budućih administrativnih promjena u Augustovo doba ili poslije (vidi karta 3):

Liburnija i Japudija bile su uključene u skardonitanski konvent;

Konvent sa središtem u Saloni odgovara "Delmatiji" i dodanim dijelovima dubljeg zaleđa (*Ditiones, Maezaei, Sardeates*: Plin. *Nat. hist.* 3.142);

Treći konvent sa sjedištem u Naroni ujedno je i opsegom najveći, vjerojatno zato što mu osnovni, primorski dio praktički tvori cijela rimska Ilirija s pridodanim istočnim i jugoistočnim dijelovima unutrašnjosti.

to lament here. Let us remain at the fact that it is undoubtedly a state of events older than the formation of the province of Dalmatia.⁷²

It is possible something similar can be found at a second place in Pliny's description of the convent of Scardona (and Liburnia): *Liburniae finis et initium Dalmatiae Scardona in amne eo XII passuum a mari* (*Nat. hist.* 3.141). *Dalmatia* (in manuscripts also *Delmatia*),⁷³ starting from the river Krka, is another district with an ethnic name. If we adhere to Pliny's geography, this is probably not a district that belongs to the peregrine polity of the Delmatae, yet an area which includes today's central Dalmatia and as much of the further hinterland that belonged to Delmatae. In fact, we are faced with what can be found in Strabo (7.5.5): after the Liburnian coast the "Dalmatian coast" - the one where Salona, "port of the Delmatae", is situated. This information from Strabo most likely originates from the *Periplus* Strabo used, but we should not exclude Artemidorus.⁷⁴

Some are inclined to interpret this information in Strabo as a reflection of the political situation in a period when the Delmatae really dominated in central Dalmatia, including Salona.⁷⁵ However, following more closely his description of parts of the Adriatic along central Italy it seems that this is a specific process of geographic description, where an attempt was made to simplify inevitably complex relations, especially with regard to changes in time. In our case it could be a generalization that simplifies the otherwise complex situation in central Dalmatia, giving the area its name from the most famous indigenous ethnic group. We are not sure, however, whether Pliny's source followed the same procedure of geographic "regionalization". It seems likely the region named by the Delmatae was in fact a district of Illyricum, encompassing the entire territory from the southern border of Liburnia up to the area around the river Neretva.⁷⁶

Further on, from the Neretva valley to the border of the province of Macedonia, there was a territory encompassing the parts of Genthius' former kingdom, with some subsequent modifications. We believe this region formed another district of Illyricum. It could be what Varro mentioned, according to Pliny: *Narona colonia terti conventus a Salona LXXXV p., adposita*

78 Marion 1998, gdje je i starija literatura.

79 Milivojević 2017, str. 295.

72 Summary of the discussion on Pliny's sources: Zehnacker 1998.

73 See lectiones in Zehnacker 1998, p. 108; Čače 2012, p. 18 ff. Milivojević 2017, p. 294.

74 Baladić 1989, pp. 22-24. On Salona as the "port of the Delmatae" see discussion in Čače 1995.

75 Suić 1996, p. 399 believes this information must be dated at the end of the third century BC.

76 Čače 2001, p. 93.

cognominis sui fluvio a mari XX p. M. Varro LXXXVIII civitates ea ventitasse auctor est (Nat. hist. 3.142). It seems probable that Varro's information came from the middle of the first century BC or, recently argued, even earlier,⁷⁷ and that it refers to the southernmost district of Illyricum (old Roman Illyria) with Narona as its centre. A large number of *civitates* actually reflects the total number of communities according to which indigenous entities (earlier polities) were divided. In this context, we also think it superfluous to assume the existence of a fourth convent in later Dalmatia.⁷⁸

One more detail has been overlooked in these discussions. Pliny's description of the Adriatic islands includes the southern ones: *Ab Issa Corcyra Melaena cognominata cum Cnidiorum oppido distat XXV, inter quam et Illyricum Melita...* (*Nat. hist.* 3.152). The island of *Melita* (Mljet) indeed lies between *Corcyra Melaena* (Korčula) and the mainland, the Dubrovnik Riviera. Although it is possible Pliny simply uses *Illyricum* instead of *continens*, it is more likely that Pliny transferred the information from his source for whom Illyricum is a corresponding term for Roman Illyria.⁷⁹ The possibility this happened soon after the victory of Caesar's forces in Illyricum (47 BC) should not be excluded. If there were any such efforts, as a result of known unsettled conditions, a new regionalization of Illyricum probably could have eventually begun to act only after Octavian's campaign in 35-33 BC, and remained in force until the establishment of the province of Dalmatia. After all, it is surely interesting to note that the division of Dalmatia in three convents is correlated to our regionalization of the Republican province of Illyricum, and served as a basis for any future administrative changes occurring in Augustan era, or even later (see Map 3):

Liburnia and Iapudia were included in a convent of Scardona;

A convent based in Salona matches "Delmatia" and parts of the deeper hinterland were added to it (*Ditiones, Maezaei, Sardeates: Plin. Nat. hist.* 3.142);

A third convent was based in Narona and was also the largest, probably because its basic, coastal part constitutes the entire Roman Illyria to which the eastern and south-eastern parts of the interior were attached.

---

77 Milivojević 2017, p. 273 ff.

78 Marion 1998, summarizing earlier literature.

79 Milivojević 2017, p. 295.

LITERATURA / BIBLIOGRAPHY

- Alföldy 1965 G. Alföldy, *Bevölkerung und Gesellschaft der Römischen Provinz Dalmatien*, Budapest 1965.
- Alföldy 1969 G. Alföldy, *Die Personennamen im römischen Dalmatien*, Beiträge zur Namenforschung, Bhft. 4, Heidelberg 1969.
- Baladié 1989 R. Baladié, *Strabon, Geographie*, tome IV. Livre VII, Les Belles Lettres, Paris 1989.
- Benac 1964 *Simpozijum o teritorijalnom i hronološkom razgraničenju Ilira u praistorijsko doba*, A. Benac (ed.), Centar za balkanološka ispitivanja 1, Sarajevo 1964.
- Benac 1987 A. Benac, *Željezno doba*, in: Praistorija jugoslavenskih zemalja, V., Sarajevo 1987.
- Bertrand 1991 F. Bertrand, *Territoire donné, territoire attribué: note sur la pratique de l'attribution dans le monde impérial de Rome*, Cahiers du Centre Gustave Glotz, 2, Paris 1991, 125-164.
- Bilić-Dujmušić 2002 S. Bilić-Dujmušić, *The archaeological excavations on Cape Ploča*, in: Cambi, et al. 2002, 485-497.
- Bilić-Dujmušić 2004a S. Bilić-Dujmušić, *Excavations at Cape Ploča near Šibenik, Croatia*, I Greci in Adriatico 2, Hesperia 18, Roma 2004, 123-140.
- Bilić-Dujmušić 2004b S. Bilić-Dujmušić, *Oktavijanova kampanja protiv Delmata 34. - 33. god. pr. Kr.*, doktorski rad, Zadar 2004.
- Bonačić Mandinić 2004 M. Bonačić Mandinić, *The coin finds at Ploča promontory*, I Greci in Adriatico 2, Hesperia 18, Roma 2004, 151-162.
- Broughton 1951 T. R. S. Broughton, *The Magistrates of the Roman Republic*, Vol. I., 509 B.C-100. B.C., New York 1951.
- Cabanès 1988 P. Cabanès, *Les Illyriens de Bardylis à Genthios*, Regards sur l'Histoire, 65, SEDES, Paris 1988.
- Cambi 1991 N. Cambi, *Amfore kasnorepublikanskog doba i njihova produkcija u Dalmaciji*, Zbornik radova posvećen akademiku Alojzu Bencu, Sarajevo 1991, 55-65.
- Cambi 2001 N. Cambi, *I porti della Dalmazia*, Strutture portuali e rotte marittime nell'Adriatico di eta Romana, Antichita Altoadriatiche, XLVI, Trieste - Roma 2001, 137-160.
- Cambi et al. 2002 *Grčki utjecaj na istočnoj obali Jadrana - Greek influence along the East Adriatic coast*, N. Cambi, S. Čače, B. Kirigin (eds.), Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 24. do 26. rujna 1998. god. u Splitu (Biblioteka Knjiga Mediterana 26, Književni krug), Split 2002.
- Cerva 1996 M. Cerva, *Roma e "la sottomissione" della Liburnia*, Atti e Memorie della Società Istriana di Archeologia e Storia Patria, N. S., 44, Trieste 1996, 7-18.
- Clairmont et al. 1975 C. W. Clairmont, S. H. Auth, V. von Gozenbach, *Excavations at Salona, Yugoslavia (1969-1972)*, Park Ridge NJ 1975.
- Čače 1988 S. Čače, *Položaj rijeke Telavija i pitanje japodskog primorja*, Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru 27 (14), Zadar 1988 (1987/88), 65-92.
- Čače 1989 S. Čače, *Pogranične zajednice i jugoistočna granica Liburnije u kasno predrimsko i u rimsko doba*, Diadora 11, Zadar 1989, 59-91.
- Čače 1991 S. Čače, *Rim, Liburnija i istočni Jadran u 2. st. pr. n. e.*, Diadora 13, Zadar 1991, 55-76.
- Čače 1992 S. Čače, *Područje Kaštela na prijelazu iz prapovijesti u povijesno doba*, in: Kaštel-Sućurac od prapovijesti do XX. stoljeća, Split 1992, 33-47.
- Čače 1993a S. Čače, *Prilozi povijesti Liburnije u 1. st. prije Krista*, Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru 35, Zadar 1993, 1-35.
- Čače 1993b S. Čače, *Broj liburnskih općina i vjerodostojnost Plinija (Nat. hist. 3, 130; 139-141)*, Radovi Filozofskog Fakulteta u Zadru 32, Zadar 1993, 1-36.
- Čače 1995 S. Čače, *Dalmatica Straboniana (Strabon, Geogr. 7, 5, 5)*, Diadora 16-17, Zadar 1995, 101-133.
- Čače 1997 S. Čače, *Promunturium Diomedis (Plin., Nat. hist. 3, 141)*, Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru 35 (22), Zadar 1997, 21-44.

- Čače 2001 S. Čače, *Plinije kao izvor za povijest srednje Dalmacije do druge polovice 1. st. po Kr.*, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci 1, Rijeka 2001, 91-104.
- Čače 2002 S. Čače, *Corcira e la tradizione greca dell'espansione dei Liburni nell'Adriatico orientale*, in: Cambi et al. 2002, 83-100.
- Čače 2012 S. Čače, *Secus flumen Titium: o razgraničenjima i promjenama oko rijeke Krke prije i na početku Principata*, Miscellanea Hadriatica et Mediterranea 1, Uz posvetu prvoga broja znanstvenog časopisa Miscellanea Hadriatica et Mediterranea Franji Smiljaniću, znanstveniku i sveučilišnom profesoru, Zadar 2012, 15-35.
- Čače, Šešelj 2005 S. Čače, L. Šešelj, *Findings from the Diomedes' sanctuary on the Cape Ploča: new contributions to the discussion about the Hellenistic period on the east Adriatic*, in: *Illyrica Antiqua. Ob honorem D. Rendić-Miočević, M. Šegvić, I. Mirnik (eds.)*, Radovi s međunarodnog skupa o problemima antičke arheologije, Zagreb, 6 - 8. XI. 2003, Zagreb 2005, 163-186.
- Čović 1987 B. Čović, 'Srednjodalmatinska grupa'; 'Srednjobosanska grupa', in: Benac 1987, 442-530.
- Degrassi 1929 A. Degrassi, *Ricerche sui limiti della Giapidia*, Archeografo triestino, III ser. 15, 1929-30, 261-293 (= *Scritti vari di Antichità*, 2, Roma 1962, 749-781).
- Degrassi 1947 A. Degrassi, *Inscriptiones Italiae, Vol. XIII, Fasti et elogia, Fasciculus I, Fasti consulares et triumphales*, Roma 1947.
- Dobiáš 1930 J. Dobiáš, *Studie k Appianove knize illyrské*, Praha 1930.
- Dzino 2010 D. Dzino, *Illyricum in Roman Politics, 229BC - AD68*, Cambridge 2010.
- Faber 1965 A. Faber, *Antički bedemi grada Krka*, Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku 65-67, Split 1965, 45-55.
- Freber 1993 Ph.-S. G. Freber, *Der hellenistische Osten und das Illyricum unter Caesar*, Stuttgart 1993.
- Glavičić 2003 M. Glavičić, *Naronski magistrati i drugi gradski uglednici*, Arheološka istraživanja u Naroni i dolini Neretve, E. Marin (ed.), Izdanja HAD-a, sv. 22, Zagreb 2003, 221-232.
- Jones 2001 H. L. Jones, *Strabo, Geography, Books 6-7*, Loeb Classical Library, Cambridge - London 2001.
- Kamenjarin, Šuta 2012 *Antički Sikuli*, I. Kamenjarin, I. Šuta (eds.), Katalog izložbe, Kaštela 2012.
- Katičić 1963 R. Katičić, *Das mitteldalmatinische Namengebiete*, Živa Antika 12, Skopje 1963, 255-292.
- Katičić 1964 R. Katičić, *Suvremena istraživanja o jeziku starosjedilaca ilirskih provincija / Die neuesten Forschungen über die einheimische Sprachschicht in den illyrischen Provinzen*, in: Benac 1964, 9-58.
- Katičić 1976 R. Katičić, *Ancient Languages of the Balkans*, Trends in Linguistics 4, Mouton, The Hague - Paris 1976.
- Kirigin 2004 B. Kirigin, *The beginning of promunturium Diomedis. Preliminary pottery report*, Hesperia 18, 2, Roma 2004, 141-150.
- Kirigin 2010 B. Kirigin, *Gradina Sutilija povrh Trogira i nalazi rane keramike tipa Alto-Adriatico*, in: *Scripta Branimiro Gabričević dictata*, J. Dukić, A. Milošević, Ž. Rapanić (eds.), Trilj 2010, 22-55.
- Kirigin 2012 B. Kirigin, *Salona i more - neke napomene*, Minuscula in honorem Željko Rapanić, Zbornik povodom osamdesetog rođendana, Split 2012, 59-85.
- Kirigin, Čače 1998 B. Kirigin, S. Čače, *Archaeological evidence for the cult of Diomedes in the Adriatic*, Hesperia 9, Roma 1998, 63-110.
- Kornemann 1900 E. Kornemann, *Conventus*, PWRE, Bd. IV, Hb. 1, Claudius mons-Cornificius, J. B. Metzlersher Verlag, Stuttgart 1900, col. 1173-1200.
- Kurilić 2008 A. Kurilić, *Ususret Liburnima*, Zadar 2008.
- Manenica 2015 H. Manenica, *Urbanizacija između Raše i Krke u vrijeme ranog Principata*, doktorski rad, Zagreb 2015.
- Margetić 1987 L. Margetić, *O natpisu o gradnji krčkih gradskih bedema sredinom 1. st. pr. n. e.*, Arheološki radovi i rasprave 10, Zagreb 1987, 171-183.

- Slobodan Čače, Feđa Milivojević, Rimski Ilirik u 1. st. pr. Kr.: nekoliko zapažanja
Roman Illyricum in the first century BC: A few remarks
- Marić 1977 Z. Marić, *Arheološka istraživanja akropole ilirskog grada Daors...a na Gradini u Ošanićima kod Stôca, od 1967. do 1971. godine*, Glasnik Zemaljskog muzeja (Arheologija) 30-31, Sarajevo 1977, 5-50.
- Marić 1979a Z. Marić, *Depo pronađen u ilirskom gradu Daors...u (2. st. pr. n. e.)*, Glasnik Zemaljskog muzeja (Arheologija) 33, Sarajevo 1979, 23-114.
- Marić 1979b Z. Marić, *Archäologische Erforschungen der Akropolis der illyrischer Stadt Daors... auf der Gradina in Ošanići bei Stolac von 1967-1972*, Wissenschaftliche Mitteilungen des Bosnischherzegowinischen Landesmuseum 6, Sarajevo 1979, 61-181.
- Marić 1995 Z. Marić, *Die hellenistische Stadt oberhalb Ošanići bei Stolac (Ostherzegowina)*, BRGK 1995, 76, Frankfurt a/M 1995, 31-72.
- Marin 2003 *Arheološka istraživanja u Naroni i dolini Neretve*, E. Marin (ed.), Izdanja HAD-a 22, Zagreb 2003.
- Marion 1998 Y. Marion, *Pline et l'Adriatique orientale: quelques problèmes d'interprétation d'Histoire Naturelle 3.129-152*, Geographica Historica. Séminaire Bordeaux, 1994-1995, Bordeaux 1998, 119-136.
- Milivojević 2017 F. Milivojević, *Cezarov Ilirik*, doktorski rad, Zadar 2017.
- Morgan 1971 M. G. Morgan, "Lucius Cotta and Metellus". *Roman campaigns in Illyria during the late second century*, Athenaeum 49, Pavia 1971, 271-301.
- Morgan 1973 M. G. Morgan, *The Roman Use of Stades and the Elogium of C. Sempronius Tuditanus (cos. 129 B.C.)*, Philologus 117, 1973, 29-47.
- Nikolanci 1980 M. Nikolanci, *Epigraphica graeca nova et vetera in Dalmatia reperta*, Diadora 9, Zadar 1980, 205-227.
- Olujčić 2007 B. Olujčić, *Povijest Japoda, pristup*, Zagreb 2007.
- Papazoglu 1965 F. Papazoglu, *Les origines et la destinée de l'État Illyrien: Illyrii proprii dicti*, Historia 14, Wiesbaden 1965, 143-179.
- Patsch 1907 C. Patsch, *Narona. Zur Geschichte und Topographie von Narona*, Schriften der Balkankommission, Antiquar. Abt., 5, Wien 1907.
- Radić Rossi 2008 I. Radić Rossi, *Arheološka baština u podmorju Kaštelanskog zaljeva*, Archaeologia Adriatica 11, Zadar 2008, 489-506.
- RDGE R. K. Sherk, *Roman Documents from the Greek East. Senatus consulta and epistulae to the Age of Augustus*, Baltimore 1969.
- Rendić-Miočević 1971 D. Rendić-Miočević, *Rider - Municipium Riditarum. Essai de reconstruction historique d'un habitat illyro-dalmate*, Actes du Colloque: Thèmes de recherche sur les villes antiques d'Occident, 1971, 133-145.
- Resnik 2004 *Resnik, hidroarheološka istraživanja*, A. Babin (ed.), Kaštela, 2004.
- Rivet 1988 A. L. F. Rivet, *Gallia Narbonensis. Southern Gaul in Roman Times*, Batsford, London 1988.
- Shaw 1981 B. D. Shaw, *The Elder Pliny's African Geography*, Historia 30/4, Wiesbaden 1981, 424-471.
- Starac 2000 A. Starac, *Rimsko vladanje u Istri i Liburniji II. Liburnija*, Monografije i katalogi 10/II, Arheološki muzej Istre, Pula 2000.
- Suić 1955 M. Suić, *Istočna jadranska obala u Pseudo Skilakovu Periplu*, Rad Jugoslavenske Akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb 1955, 121-187.
- Suić 1962 M. Suić, *Municipium Varvariae*, Diadora 2, Zadar 1962, 179-196.
- Suić 1992 M. Suić, *Liburnija i Liburni u vrijeme velikog ustanka u Iliriku od 6. do 9. god. poslije Krista (uz CIL V 3346)*, Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu 24-25, Zagreb 1992, 55-66.
- Suić 1996 M. Suić, *O municipalitetu antičke Salone*, Odabrani radovi iz stare povijesti Hrvatske - Opera selecta, Zadar 1996, 387-418.
- Suić 2003 M. Suić, *Antički grad na istočnom Jadranu*, 2. izmjenjeno i dopunjeno izdanje, Zagreb 2003.
- Šašel Kos 2005 M. Šašel Kos, *Appian and Illyricum*, Situla, Razprave Narodnega muzeja Slovenije 43, Ljubljana 2005.

- Šešelj 2009 L. Šešelj, *Promunturium Diomedis: svetište na rtu Ploča i jadranska pomorska trgovina u helenističkom razdoblju*, doktorski rad, Zadar 2009.
- Šešelj, Ilkić 2014 L. Šešelj, M. Ilkić, *Money circulation in Liburnia in the pre-imperial period: preliminary report*, Akten des 5. Österreichischen Numismatikertages Enns, 21. - 22. Juni 2012, Enns - Linz 2014, 42-53.
- Vasilj, Forić 2008 S. Vasilj, M. Forić, *The secrets of the Illyrian warriors' harbor*, *Skyllis* 9 (2), Köln 2008, 36-43.
- Walbank 1979 F. W. Walbank, *Commentary on Polybius*, Vol. III (Books XIX-XL), Oxford 1979.
- Wilkes 1969 J. J. Wilkes, *Dalmatia*, History of the Provinces of Roman Empire, Routledge & Kegan Paul, London 1969.
- Zaninović 1987 M. Zaninović, *Antička arheologija u Hrvatskoj*, *Opvscvla archaeologica* 11-12, Zagreb 1987, 1-71.
- Zehnacker 1998 H. Zehnacker, *Pline l'Ancien, Histoire naturelle, livre III*. Texte établi, traduit et commenté par Hubert Zehnacker, Professeur à l'Université de Paris IV - Sorbonne, Les Belles Lettres, Paris 1998.
- Zippel 1877 G. Zippel, *Die Römische Herrschaft in Illyrien bis auf Augustus*, Leipzig 1877.